

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

EDUSKUNNAN
OIKEUSASIAMIEHEN
KERTOMUS VUODELTA
2018

Kidutuksen vastainen
kansallinen valvontaelin

Sisällysluettelo

3.5	Kidutuksen vastainen kansallinen valvontaelin	75
3.5.1	Oikeusasiamiehen tehtävä kansallisena valvontaelimenä	75
3.5.2	Toimintamalli	76
3.5.3	Toiminnasta tiedottaminen	77
3.5.4	Perus- ja ihmisoikeuskasvatus	77
3.5.5	Koulutus	77
3.5.6	Pohjoismainen ja kansainvälinen yhteistyö	78
3.5.7	Tarkastustoiminta	78
3.5.8	Poliisi	79
	Tarkastustoiminta edellyttää ajantasaista tietoa käytössä olevista säilytystiloista	81
	Poliisihallituksen ohjauskirjeen huomioiminen poliisivankiloissa	82
	Ulkoilutilojen puutteet	82
	Lääkkeiden jakaminen	82
	Tutkintavastuun ja säilyttämisvastuun erillään pitäminen	83
	Oikeuksista ilmoittaminen	83
	Ruokahuolto	83
	Rikoksesta epäillyn säilyttäminen juoppoputkassa	84
	Positiivisia havaintoja	85
3.5.9	Puolustusvoimat	85
3.5.10	Rajavartiolaitos ja Tulli	85
3.5.11	Rikosseuraamusala	85
	Eristystilojen olosuhteet	87
	Tutkintavankien sijoittaminen	88
	Sellin ulkopuolinen aika	89
	Tupakointikielto	89
	Terveystieteiden resurssien vaikutus vankilan toimintaan	90
	Ulkomaalaisvankien asema ja kohtelu	90
	Vankien kuljetus junalla	91
	Eriyistä tukea tarvitsevan vangin huomioiminen	93
	Positiivisia havaintoja ja hyviä käytänteitä	93

3.5.12	Ulkomaalaisasiat	93
	Yksityisyydensuoja eristystilan suihkutilassa	94
	Eristystilojen olosuhteet	96
	Itsetuhoisuuden tunnistaminen ja itsemurhien ehkäisy	96
3.5.13	Sosiaalihuollon lasten ja nuorten yksiköt	96
	Rajoitustoimenpiteet ja kasvatukselliset rajat ovat eri asioita	98
	Rajoituspäätösten tekeminen	98
	Eristäminen	98
	Yhteydenpidon rajoittaminen	99
	Liikkumisvapauden rajoittaminen	100
	Henkilönkatsastus ja -tarkastus	100
	Postin ja huoneen tarkastaminen	100
	Rangaistuksenluonteiset rajoitustoimet	101
	Perusopetuslain mukaiset kurinpitokeinot	101
	Lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa arkeensa	102
	Lapsen oikeus tavata sosiaalityöntekijäänsä	102
	Työntekijöiden käyttäytyminen	103
3.5.14	Sosiaalihuollon vanhusten yksiköt	103
3.5.15	Kehitysvammaisten ja vammaisten henkilöiden asumisyksiköt	104
	Häkkisängyn käyttö	106
	Henkilöresurssien riittävyys	107
	Yksityisyyden toteutuminen asumisessa	107
	Itsemääräämisoikeus ja osallistumisen mahdollisuudet	107
	Turvahuoneen käyttö	108
	Ulkoilu	108
	Asiakkaiden ja läheisten kuuleminen	108
	Vartijoiden käyttö	109
3.5.16	Terveydenhuolto	109
	Potilaan huonon kohtelun ehkäiseminen	111
	Eristämistilat	111
	Potilaiden kohtelu eristyksessä	112
	AOA esitti hyvitystä eristetyn potilaan kohtelusta	113
	Pakon käytön vähentäminen	113
	Lepositeiden käyttö	114
	Pakkolääkitys	114
	Hoidon laatu ja hoitokulttuuri	115
	Pakon käytön vähentämiseen tähtäävä työ valtion oikeuspsykiatrisessa sairaalassa	115
	Päivystysyksiköihin tehdyt tarkastukset	117
	Vankiterveydenhuollon valvonta	118

3.5

Kidutuksen vastainen kansallinen valvontaelin

3.5.1 OIKEUSASIAMIEHEN TEHTÄVÄ KANSALLISENA VALVONTAELIMENÄ

Eduskunnan oikeusasiamiehestä tuli 7.11.2014 Yhdistyneiden kansakuntien (YK) kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT, Optional Protocol to the Convention against Torture) mukainen kansallinen valvontaelin (NPM, National Preventive Mechanism). Oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen perustettu Ihmisoikeuskeskus (IOK) ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta täyttävät osaltaan valinnaisessa pöytäkirjassa kansalliselle valvontaelimelle asetettuja vaatimuksia, joissa viitataan ns. Pariisin periaatteisiin.

Valvontaelimen tehtävänä on tehdä tarkastuksia paikkoihin, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä. Valinnaisen pöytäkirjan soveltamisala on pyritty luomaan mahdollisimman laajaksi. Soveltamisalaan kuuluvat esimerkiksi ulkomaalaisten säilöönottoyksiköt, psykiatriset sairaalat, koulukodit, lastensuojelulaitokset sekä tietyin edellytyksin vanhusten ja kehitysvammaisten hoitopaikat ja asumisyksiköt. Soveltamisalaan kuuluvia toimipaikkoja on kaikkiaan tuhansia. Käytännössä kysymys voi olla esimerkiksi muistisairaiden vanhusten hoitopaikkoihin tehtävistä käynneistä, joilla pyritään ennaltaehkäisemään heidän huonoa kohteluaan tai itsemääräämisoikeuden loukkauksia.

Valinnaisessa pöytäkirjassa korostuu kansallisen valvontaelimen tehtävä ennalta ehkäistä kidutusta ja muuta kiellettyä kohtelua tekemällä säännöllisiä tarkastuksia. Kansallisella valvontaelimellä on toimivalta antaa viranomaisille suosituksia, joiden tarkoituksena on parantaa vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelua ja oloja sekä ehkäistä kidutuksen vastaisessa yleissopimuksessa kiellettyä toimintaa. Sen tulee myös voida antaa ehdotuksia ja lausuntoja olemassa olevasta tai suunnitellusta lainsäädännöstä.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamiehen erityistehtävänä on jo aikaisemmin ollut tarkastusten toimittaminen suljetuissa laitoksissa ja niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelun valvonta. Valinnainen pöytäkirja tuo kuitenkin useita uusia piirteitä ja vaatimuksia tarkastustoimintaan.

Kansallisena valvontaelimenä oikeusasiamiehen toimivalta on jonkin verran laajempi kuin muussa laillisuusvalvonnassa. Perustuslain mukaan oikeusasiamiehen toimivalta ulottuu yksityisiin tahoihin vain siinä tapauksessa, että ne hoitavat julkista tehtävää. Kansallisen valvontaelimen toimivalta puolestaan ulottuu myös muihin yksityisiin, jotka ylläpitävät toimipaikkoja, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä viranomaisen määräyksestä, kehotuksesta, suostumuksella tai myötävaikutuksella. Tämän määritelmän piiriin voivat kuulua esimerkiksi vapautensa menettäneiden henkilöiden säilytystilat laivoilla tai eräiden yleisötilaisuuksien yhteydessä sekä yksityisten hallinnassa tai omistuksessa olevat lentokoneet tai muut liikennevälineet, joilla kuljetetaan vapautensa menettäneitä henkilöitä.

Oikeusasiamiehen kansliassa on pidetty tarkoituksenmukaisena integroida valvontaelimen tehtävät koko kanslian toimintaan. Valinnaisen pöytäkirjan soveltamisalaan kuuluvia toimipaikkoja on useilla hallinnonaloilla. Paikat ja niissä sovellettava lainsäädäntö sekä vapautensa menettäneet henkilöryhmät ovat erilaista. Näistä syistä myös tarvittava asiantuntemus on erilaista eri paikkoihin tehtävissä tarkastuskäynneissä. Kun oikeusasiamiehen kansliassa mahdollinen erillinen yksikkö jäisi joka tapauksessa hyvin pieneksi, siihen ei olisi käytännössä mahdollista koota kaikkea tarvittavaa asiantuntemusta ja myös tarkastusten määrä jäisi huomattavasti pienemmäksi. Tarkastustoimintaan osallistuminen ja muut oikeusasiamiehen tehtävät, erityisesti kanteluiden käsitteleminen, tukevat toinen toisiaan. Tarkastustoiminnassa saatavaa tietoa ja kokemusta voidaan hyö-

dyntää kanteluiden käsittelyssä ja päinvastoin. Tämänkin vuoksi on tärkeää, että kanslian henkilökunnasta kaikki ne, joiden tehtäväalueeseen kuuluu valinnaisen pöytäkirjan soveltamisalaan kuuluvia paikkoja, osallistuvat myös kansallisen valvontaelimen tehtäviin. Käytännössä tämä tarkoittaa valtaosaa kanslian esittelijöistä, mikä tarkoittaa lähes 30 henkilöä.

Yleissopimuksen valinnaisessa pöytäkirjassa edellytetään, että sopimusvaltio antaa kansallisen valvontaelimen käyttöön tämän toiminnan kannalta tarvittavat resurssit. Yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymistä koskevassa hallituksen esityksessä (HE 182/2012 vp) on todettu, että pöytäkirjan veloitteiden tehokas hoitaminen puoltaa eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian henkilöstövoimavarojen lisäämistä. YK:n kidutuksen vastainen komitea (CAT, The Committee against Torture) on Suomen 7. määräaikaisraportin johdosta antamissaan suosituksissa ollut huolissaan siitä, että oikeusasiamiehelle ei ole osoitettu riittävästi taloudellisia tai henkilöresursseja kansallisen valvontaelimen tehtävään. Komitea suositteli, että valtion tulee vahvistaa kansallista valvontaelintä riittävillä resursseilla, jotta se kykeneisi toimimaan tehtävässään itsenäisesti ja tehokkaasti. Samalla komitea suositteli harkitsemaan mahdollisuutta perustaa oikeusasiamiehen yhteyteen tätä tehtävää varten erillinen yksikkö.

Oikeusasiamies antoi ulkoasiainministeriölle 13.10.2017 asiaa koskevan oman lausuntonsa. Siinä todetaan muun muassa, että oikeusasiamies ei ole tähän mennessä saanut lisää henkilöresursseja kansallisen valvontaelimen tehtävään, vaikka sitä on esitetty. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian toiminta- ja taloussuunnitelmassa vuosille 2019–2022 on todettu, että suunnittelukaudella tulee varautua henkilöstöresurssien lisäämiseen kansallisen valvontaelimen tehtäväalueella. Oikeusasiamiehen kansliassa on arvioitu, että nykyisen, sisäisin virkajärjestelyin saadun kansallisen valvontaelimen tehtävien koordinoitua tekevän esittelijän lisäksi tarvittaisiin kaksi lisävirkaa. Toinen olisi koordinaattorin virka ja toinen avustavan työntekijän virka. Oikeusasiamies ei ole esittänyt vuoden 2018 talousarvioesityksessä määrärahoja uusia virkoja varten. Tämä johtuu osaksi siitä, että oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin työnjakoselvityksen tulokset eivät ole vielä tiedossa.

3.5.2 TOIMINTAMALLI

Oikeusasiamies on organisoinut kansallisen valvontaelimen siten, että kansliassa ei ole tätä valvontatehtävää varten omaa erillistä yksikköä. Kansallisen valvontaelimen koordinoitua tehostamiseksi oikeusasiamies päätti keskittää siihen yhden esittelijän koko työpanoksen. Tämä jouduttiin tekemään työtehtävien uudelleen organisoimalla, koska uusia henkilöresursseja ei ole saatu. Vuoden 2018 alusta kansallisen valvontaelimen koordinoitua tehtävien pääesittelijänä ja päätoimisena koordinaattorina on aloittanut vanhempi oikeusasiamiehensihteeri *Iisa Suhonen*. Hänen lisäksi oikeusasiamies on nimennyt esittelijäneuvos *Jari Pirjolan* ja neuvontalokkimies *Pia Wirran* hoitamaan kansallisen valvontaelimen koordinaattorin tehtäviä muiden virkatehtäviensä ohella 1.1.2018 lukien toistaiseksi.

Oikeusasiamies on lisäksi nimennyt kanslian sisäisen Opcat-tiimin, johon kuuluvat pääesittelijät niiltä tehtäväalueilta, joissa tehdään tarkastuksia valinnaisessa pöytäkirjassa tarkoitettuihin toimipaikkoihin. Tiimiin kuuluu 10 jäsentä ja sitä johtaa valvontaelimen pääkoordinaattori.

Kansallisen valvontaelimen tarkastustoimintaa varten on perehdytetty ulkopuolisia asiantuntijoita. Kansallisella valvontaelimellä on käytettävissään tällä hetkellä yhdeksän ulkopuolista terveydenhuollon alan asiantuntijaa psykiatrian, nuorisopsykiatrian, vanhuspsykiatrian, oikeuspsykiatrian, geriatrian ja kehitysvammalääketieteen alalta. Lisäksi neljä ulkopuolista asiantuntijaa tulee Ihmisoikeuskeskuksen vammaisjaostosta (VIOK) ja heidän asiantuntemustaan on tarkoitus käyttää tarkastuksilla, jotka kohdistuvat yksiköihin, joissa vammaisten henkilöiden oikeuksia rajoitetaan. Lisäksi käytettävissä on viisi kokemusasiantuntijaa. Kolmella heistä on kokemusta sosiaalihuollon lasten ja nuorten suljetuista laitoksista. Kahden asiantuntemusta käytetään terveydenhuollon tarkastuksilla.

Kansallisen valvontaelimen tarkastuskäynnillä on pyritty entistä useammin käymään henkilökunnan kanssa rakentavaa vuoropuhelua hyvistä käytänteistä ja menettelytavoista. Valvottaville voidaan myös antaa jo käynnin aikana palautetta tehdyistä havainnoista sekä antaa ohjausta ja suo-

situksia. Samalla on voitu keskustella yhteisymmärryksessä siitä, miten tarkastuskohteessa voitaisiin muuttaa esimerkiksi menettelytapoja, jotka voivat johtaa huonoon kohteluun.

3.5.3 TOIMINNASTA TIEDOTTAMINEN

Kansallisella valvontaelimellä on oma esite. Sitä on saatavilla suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, viroksi ja venäjäksi. Tarpeen mukaan esite tullaan kääntämään myös muille kielille.

Kansallisen valvontaelimen tarkastuksista laaditut pöytäkirjat on julkaistu vuoden 2018 alusta lukien oikeusasiamiehen ulkoisilla verkkosivuilla. Tarkastuksista ja niihin liittyvistä asioista tiedotetaan entistä aktiivisemmin eri some-kanavissa.

3.5.4 PERUS- JA IHMISOIKEUSKASVATUS

Oikeusasiamies on yhdessä Ihmisoikeuskeskuksen (IOK) kanssa aloittanut vuonna 2017 yhteisen hankkeen ihmisoikeuskasvatuksen- ja koulutuksen vahvistamiseksi. Kohderyhmänä on ollut opetustoimi. Hankkeen ja siihen sisältyvien tarkastusten tavoitteena on ollut arvioida ja edistää perus- ja ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen toteutumista koulujen arjessa kokonaisvaltaisesti. Käynneillä saaduista kokemuksista on jalostunut koulutuspaketti sivistystoimen johdolle ja rehtoreille. Vuoden 2018 aikana on aloitettu perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista vammaisten henkilöiden asumispalveluissa koskeva yhteistyöhanke kansallisen valvontaelimen ja IOK:n kanssa. Tätä on valmisteltu muun muassa siten, että IOK:n asiantuntijoita on ollut mukana vammaisten henkilöiden yksiköihin tehdyillä tarkastuksilla.

3.5.5 KOULUTUS

Oikeusasiamiehen kansliasta käytiin antamassa kansallisen valvontaelimen tehtävään liittyvää koulutusta seuraavasti:

- Valtakunnalliset potilasasiamiespäivät / Kansallisen valvontaelimen tarkastukset terveydenhuollon yksiköihin. Potilasasiamiesten kanssa tehtävä yhteistyö tarkastuksilla
- Erityishuoltopiirien itsemääräämisoikeuspäivät / Oikeusasiamiehen tehtävä kansallisena valvontaelimenä
- Kehitysvammaisten tutkimusta 40 vuotta -juhlakonferenssi / Oikeusasiamiehen tarkastukset kehitysvammaisten laitos- ja asumisyksiköissä
- Kehitysvammaliiton ym. Kotimatalla-seminaari / Ihmisoikeudet asumisessa – laillisuusvalvojan näkökulma
- Lastensuojelun sijaishuollon kustannukset ja vaikuttavuus -koulutuspäivä / Mitä laki velvoittaa ja rajoittaa?
- Poliisirikostutkiminnan neuvottelupäivät / Ajan kohtaisten poliisia koskevien oikeusasiamiehen ratkaisujen esittely

Oikeusasiamiehen kansliasta osallistuttiin seuraaviin kansallisen valvontaelimen tehtävään liittyviin koulutuksiin:

- ”Kaltoinkohtelu ja laiminlyöntejä. Missä sairaanhoitajan etiikka?” / Sairaanhoitajapäivät
- Vankien sosiaaliset oikeudet -seminaari, aiheina esim. Miten vankien perusoikeudet toteutuvat? Millainen merkitys rangaistusajan suunnittelulla on vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon? / Rikosseuraamusalan koulutuskeskus
- Ulkomaalainen rikoksentehtijänä / Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Seminaarin avauksen suoritti AOA Pölönen
- Päihderiippuvuus sairautena ja sen hoito – toimiiko Suomen malli? / Eduskunnan terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen ryhmä
- Mielenterveysmessujen seminaari, aiheina muun muassa Psykoosipotilaat vankilassa

- Rikosseuraamusalan laillisuusvalvonnan seminaari. Aiheina muun muassa Miten laillisuus toteutuu nykypäivänä rikosseuraamusalalla ja erityisesti vankeuden täytäntöönpanossa. Esillä oli laillisuusvalvojien tuoreita ratkaisuja ja linjauksia sekä kentän kokemuksia. AOA Pölnen piti seminaarissa puheenvuoron

Lisäksi kaksi kanslian edustajaa osallistui 3.–

4.1.2018 kansainväliseen koulutukseen Kööpenhaminassa ("IOI Workshop for NPMs"). Aiheena oli "Kansallisen valvontaelimen suositusten jälkiseurannan vahvistaminen" ("Strengthening the follow-up to NPM recommendations). Tapahtuman järjestivät Tanskan oikeusasiamies, IOI (International Ombudsman Institute) ja APT (Association for the Prevention of Torture).

NPM järjesti 5/2018 kanslian sisäisen workshopin aiheena "Restraint measures and involuntary treatment in mental health care settings". Kouluttajan toimi professori Georg Hoyer, lääkäri ja sosiaalilääketieteen emeritusprofessori Tromssan yliopistosta. Hän on toiminut myös Norjan edustajana CPT:ssä vuodesta 2010 ja toimii puheenjohtajana Norjan psykiatrian rajoitustoimenpiteiden käytön tutkimusverkostossa (Norwegian Research Network on the use of coercion in psychiatry). Workshopiin osallistui kanslian edustajien lisäksi ulkopuolisia asiantuntijoita.

3.5.6 POHJOISMAINEN JA KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ

Pohjoismaiden kansalliset valvontaelimet tapaavat säännöllisesti kahdesti vuodessa. Tanskan kansallinen valvontaelin järjesti Kööpenhaminassa tammikuussa 2018 yhteistyökokouksen. Teemana oli eristämiset vankiloissa ja tutkintavankiloissa – eristämisen eri tyypit ja miten niihin kiinnitetään huomiota tarkastuksilla. Keskustelua herätti tutkintavankien "de facto" eristäminen eli se, että käytännössä vankeja ja tutkintavankeja eristetään myös muissa kuin lakiin perustuissa tilanteissa. Tapaamiseen liittyi myös vierailu vankilaan, jossa oli enemmistö tutkintavankeja.

Ruotsin NPM isännöi elokuussa 2018 yhteistyötapaamista Lundissa. Aiheena oli tällä kertaa

päihtyneiden ja päihderiippuvaisten kohtelu eri viranomaisissa. Osanottajat pääsivät tutustumaan päihderiippuvaisille tarkoitettuun hoito- ja kuntoutusyksikköön.

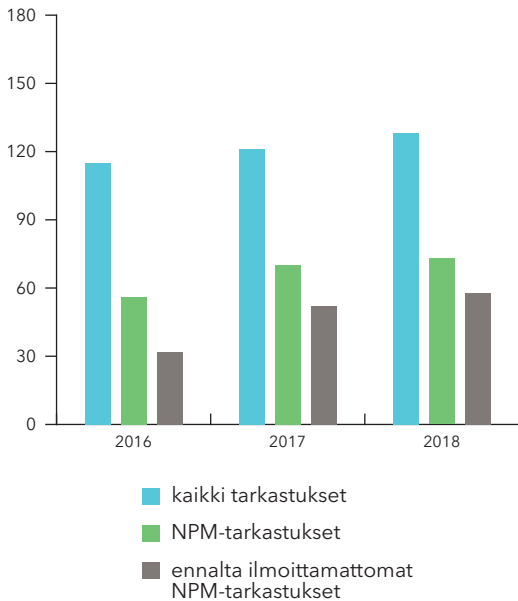
Ruotsin oikeusasiamiehen edustajat tekivät marraskuussa 2018 vierailun Suomen oikeusasiamiehen kansliaan tarkoituksena tutustua oikeusasiamiehen työskentelytapoihin ja erityistehtäviin. Vieraille esiteltiin tässä yhteydessä kansallisen valvontaelimen toimintaa.

Georgian oikeusasiamiehen edustajat tekivät niin ikään marraskuussa 2018 vierailun Suomen oikeusasiamiehen kansliaan. He olivat kiinnostuneita kuulemaan Suomen kansallisen valvontaelimen toiminnasta sekä erityisesti turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksiin ja ulkomaalaisten säilöönottoyksiköihin tehdyistä tarkastuksista.

3.5.7 TARKASTUSTOIMINTA

Kansallisena valvontaelimenä toimiminen edellyttää säännöllisiä tarkastuskäyntejä. Joillakin hallinnonaloilla – kuten poliisi ja rikosseuraamusala – tähän on mahdollista päästäkin. Sen sijaan sosiaalihuollossa ja terveydenhuollossa kohteiden määrä on niin suuri, että niissä joudutaan tekemään priorisointia tarkastuskohteiden valinnassa. Kertomusvuonna on tehty jatkokäyntejä sen selvittämiseksi, miten kansallisen valvontaelimen suosituksia on huomioitu toiminnassa. Tämän lisäksi suositusten toteutumista seurataan vastaanottamalla tarkastuskohteiden ja muiden viranomaisten oikeusasiamiehelle tekemiä ilmoituksia toiminnassa tehdyistä muutoksista ja parannuksista.

Kansallinen valvontaelin teki vuonna 2018 tarkastuksia kaikkiaan 73 (koko kansliassa tehtiin tarkastuksia 128). Enemmistö tarkastuksista on ennalta ilmoittamattomia. Ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttö alkaa olla tietyillä hallinnonaloilla vakiintunutta. Vuonna 2018 ulkopuolisia asiantuntijoita käytettiin 19 tarkastuksella. Neljällä tarkastuksella oli mukana lääketieteellisen asiantuntijan lisäksi kokemusasiantuntija. Ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttöä on tarkoitus lisätä entisestään.

Tarkastukset vuosina 2016–2018.

Muista oikeusasiamiehen tarkastuksista viisi oli sellaisia, jotka liittyivät kansallisen valvontaelimen tehtävään. Näistä esimerkkeinä Poliisihallitukseen ja Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön tehdyt tarkastukset.

Kansallisen valvontaelimen tehtävän myötä tarkastuksilla on kiinnitetty entistä enemmän huomiota vapautensa menettäneiden haastatteluihin. Kohteissa on pyritty löytämään haastatteluihin kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia, kuten ulkomaalaisia henkilöitä. Tämä on käytännössä tarkoittanut sitä, että tulkkien käyttöä on lisätty.

Oikeusasiamiehen kanslian erityisenä perus- ja ihmisoikeusteemana vuonna 2018 oli oikeus yksityisyyteen. Lisää tietoa kanslian perus- ja ihmisoikeusteemasta on luettavissa jaksossa 3.8. Eri-tyisteeman lisäksi tarkastuksilla otetaan aina huomioon myös oikeusasiamiehen erityistehtävät eli lapsen oikeudet, vanhusten oikeudet sekä vammaisten henkilöiden oikeudet. Tarkastuksilla kiinnitetään huomiota myös ns. valvonnan valvontaan eli muiden valvontaviranomaisten valvontavastuun toteutumiseen.

3.5.8 POLIISI

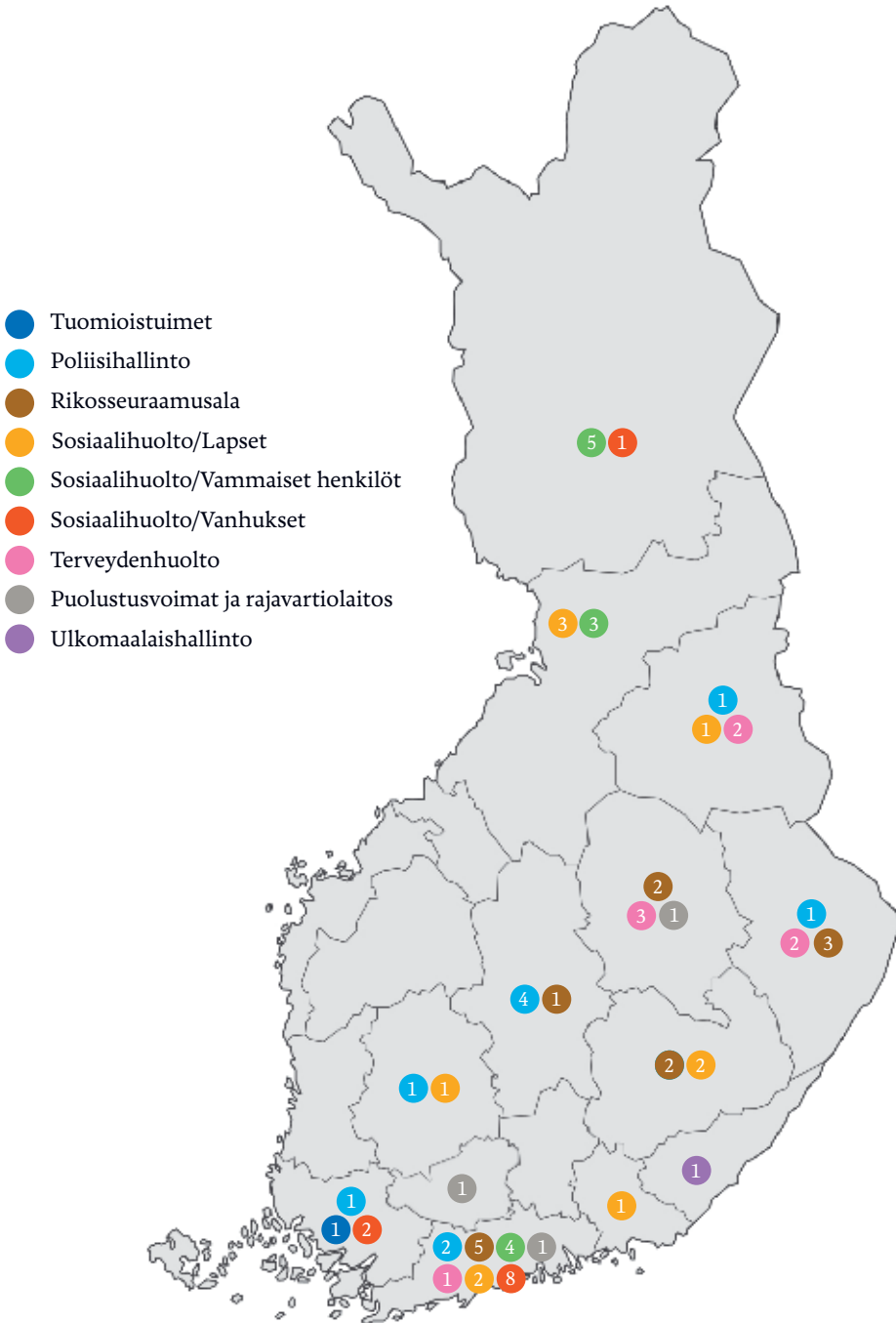
Poliisi huolehtii vapautensa menettäneiden säilytyksestä paitsi omissa myös Tullin ja Rajavartiolaitoksen asioissa. Eniten kiinniottaja tehdään päihtymyksen vuoksi, runsaat 60 000 vuosittain. Toiseksi suurin ryhmä ovat rikoksesta epäillyt. Lisäksi poliisivankiloissa säilytetään jonkin verran ulkomaalaislain nojalla säilöön otettuja.

Tutkintavankia ei saa enää 1.1.2019 alkaen pitää poliisin säilytystilassa seitsemää vuorokautta pidempää aikaa, ellei siihen ole poikkeuksellisen painavaa syytä, jonka arvioi tuomioistuim. Hallituksen perusteluissa (HE 252/2016 vp) on lisäksi todettu muun muassa Euroopan kidutuksen vastaisen komitean (CPT) ja eduskunnan oikeusasiamiehen kannanottoihin viitaten, etteivät poliisin säilytystilat sovellu tutkintavankien säilyttämiseen. Siten pidemmän aikavälin tavoitteena tulee olla tutkintavankien säilyttämisen lopettaminen poliisin säilytystiloissa.

Myös poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia (putkalaki) ollaan uudistamassa. Sen myötä Poliisihallitus tulee päivittämään ohjeensa ”Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta” ja samalla määrittämään otsikkotasolla ne asiat, joista laitospöytäkirjoissa järjestyssäännöissä voidaan antaa tarkentavia määräyksiä (ns. malli-järjestyssääntö).

Oikeusasiamiehen tarkastuspöytäkirjat lähetetään aina sekä Poliisihallitukselle että ko. laitokselle. Poliisin omaa laillisuusvalvontaa poliisilaitoksilla hoitavat oikeusyksiköt. Näille on painotettu, että myös niiden tulee tarkastaa poliisivankiloiden toimintaa alueellaan. Oikeusasiamiehelle toimitetaan vuosittain Poliisihallituksen laillisuusvalvonnan vastualueen laillisuusvalvontakertomus.

Poliisilla on käytössä 42 poliisivankilaa, joista yhdeksän on tarkoitettu vain lyhytaikaiseen säilytykseen. Poliisin rakennuskanta on vanhaa ja suurelta osin peräisin 1960–1980-luvuilta. Rakennukset ovat suurelta osin tulossa tiensä päätähän tai ovat jo siellä. Poliisivankiloiden osalta on sinänsä laadittu kattava valtakunnallinen peruskorjaussuunnitelma, joka kuitenkin etenee hitaasti. Vanhojen rakennusten muuntelumahdollisuudet ovat myös rajalliset. Lisäksi tarkastuksilla on tullut

NPM-tarkastukset maakunnittain vuonna 2018. Luettelo kaikista tarkastuskohteista on liitteenä 6.

esiin, että peruskorjausten aikaiset väliaikaisratkaisut voivat olla varsin epätydyttäviä. Myös vapautensa menettäneiden kuljetukset voivat remonttien aikana lisääntyä voimakkaastikin.

Vuonna 2018 poliisivankiloihin tehtiin 13 tarkastuskäyntiä. Lisäksi Pasilan poliisivankilan tarkastukseen liittyen tehtiin tarkastus poliisivankilan terveydenhuoltoon. Sisäministeriön poliisi-osastolle ja Poliisihallitukseen tehdään myös joka vuosi tarkastuskäynnit. Poliisin laillisuusvalvontaa harjoittaviin yksiköihin pidetään yhteyttä läpi vuoden, muun muassa tarkastusteemojen ja -kohteiden sekä ajankohtaisten kanteluratkaisujen tiimoilta.

Tarkastuskohteet olivat seuraavat:

- Pasilan poliisivankila 7.3.2018 ja 22.3.2018, 94 selliä (849/2018*)
- Pasilan poliisivankilan terveydenhuolto 7.3.2018 (1488/2018)
- Turun poliisivankila 17.4.2018, 71 selliä, joista vain osa käytössä remontin takia, (1963/2018)
- Kajaanin poliisivankila 28.5.2018, 12 selliä (2485/2018*)
- Iisalmen poliisivankila 29.5.2018, 19 selliä (2486/2018*)
- Kuopion poliisivankila 29.5.2018, 31 selliä (2487/2018*)
- Varkauden poliisivankila 30.5.2018, 16 selliä (2489/2018*)
- Joensuun poliisivankila 30.5.2018, 48 selliä (2490/2018*)
- Lahden poliisivankila 3.7.2018, 48 selliä (3332/2018*)
- Jämsän poliisivankila 2.9.2018, 12 selliä (4390/2018*)
- Saarijärven poliisivankila 3.9.2018, 8 selliä (4391/2018*)
- Jyväskylän poliisivankila 3.9.2018, 8 selliä väistötilassa (4392/2018*)
- Mänttä-Vilppulan poliisivankila 4.9.2018, ei käytössä (4393/2018)
- Tampereen poliisivankila 4.9.2018, 62 selliä, joista vain osa käytössä remontin takia (4394/2018*)

Pasilan poliisivankilan selli.

Kaikki poliisin säilytystiloihin kohdistuneet tarkastukset olivat ennalta ilmoittamattomia. Yhdellä tarkastuksella (Pasilan poliisivankilan terveydenhuolto) mukana oli ulkopuolinen asiantuntija (oikeuspsykiatrian erikoislääkäri). Jämsän poliisivankilan tarkastus tehtiin sunnuntaina, muut tarkastukset on tehty arkipäivisin.

TARKASTUSTOIMINTA EDELLYTTÄÄ AJANTASAISTA TIETOA KÄYTÖSSÄ OLEVISTA SÄILYTYSILOISTA

Tarkastuskohteeseen tultaessa ilmeni, että poliisivankila ei ole ollut käytössä ainakaan vuoden 2014 jälkeen. Tarkastusta suunniteltaessa oli ollut käytössä Poliisihallituksesta marraskuussa 2017 saatu luettelo käytössä olevista poliisivankiloista. Sen mukaan poliisivankilassa oli seitsemän selliä rikosperusteella vapautensa menettäneelle. OA totesi, että oikeusasiamiehen poliisiin kohdistuvan tarkastustoiminnan kannalta on tärkeää, että on käytössä luotettavaa ja ajantasaista tietoa poliisin säilytystiloista. Säilytystilojen tarkastukset ovat pääsääntöisesti ennalta ilmoittamattomia, joten tarkastuskohteelta ei ole tarkoituksenmukaista etukäteen erikseen tarkistaa, onko säilytystila käytössä. Oikeusasiamiehen käytössä olevassa luettelossa oli muitakin virheitä. OA pyysi Poliisihallitusta toimittamaan ajantasaisen selvityksen poliisin käytössä olevista säilytystiloista (4393/2018).

POLIISIHALLITUKSEN OHJAUSKIRJEEN HUOMIOIMINEN POLIISIVANKILOISSA

Poliisihallitus antoi marraskuussa 2017 ohjauskirjeen huomioitavista asioista poliisin säilytystiloissa. Kirjeessä oli 17 korjauskehotusta, jotka perustuivat lähinnä oikeusasiamiehen ja Poliisihallituksen laillisuusvalvonnan havaintoihin.

Tarkastuksilla havaittiin, että ohjekirjeessä edellytetyt asiat oli toimenpantu vaihtelevasti poliisivankiloissa. Puutteita todettiin muun muassa lääkkeiden säilytyksessä, asiamiespuhelijujen luotamuksellisuuden turvaamisessa ja putkalain muutoksenhakua koskevien säännösten tuntemuksessa. Tarkastusten jälkeen poliisilaitoksia pyydettiin ilmoittamaan, miten ne olivat huomioineet ohjauskirjeen kunkin kohdan osalta.

ULKOILUTILOJEN PUUTTEET

Kaikkien poliisivankiloiden ulkoilutilat eivät ole tyydyttäviä ja joistain ne puuttuvat kokonaan. Huomiota tulisi myös kiinnittää peruskorjausten aikaisten ratkaisujen hyväksyttävyyteen. Vaikka kyse olisi väliaikaisesta ratkaisusta, tulee lain vähimmäisvaatimusten täyttyä.

Poliisivankilan säilytystilaa varten oli rakennettu väliaikainen ulkoilutila. Tila oli hämärä ja umpinainen, pieni vanerista rakennettu koppi, johon oli käynti suoraan säilytystilasta. Ulkoilutila ei ollut asianmukainen ulkoilutarkoitukseen (4394/2018*).

Toukokuussa 2018 käyttöön otetun poliisivankilan ulkoilutilassa havaittiin tarkastuksen yhteydessä voimakas tupakanhaju. AOA totesi, että tulisi harkita, miten voitaisiin turvata mahdollisuus ulkoilla raittiissa ilmassa. Samoin ulkoilutilojen siivoukseen tulisi kiinnittää huomiota (3332/2018*).

Hämeen poliisilaitos ilmoitti, että ulkoilutiloja on vain kaksi, joista toista käytetään pääsääntöisesti vapautensa menettäneille, jotka tupakoivat. Toinen ulkoilutila on käytössä myös tupakoiville vain silloin kun poliisivankila on niin täynnä, että kaikkien pääsy ulkoiluun on mahdoton toteuttaa ilman tätä. Selkeä enemmistö vapautensa menettäneistä kuitenkin tupakoi säännöllisesti. Ulkoilutilan siivoukseen tupakannatsoista päivittäin on kiinnitetty erityistä huomiota.

Kajaanin poliisivankilan ulkoilutila.

Poliisivankilan ulkoilutila ei ollut asianmukainen ulkoilutarkoitukseen. Tilan ilmanvaihto oli olematon ja siivous puutteellista (4391/2018*).

LÄÄKKEIDEN JAKAMINEN

Lääkkeenantokoulutus oli ollut tarkoitus toteuttaa kaikille poliisilaitoksen vartijoille vuoden 2018 aikana. Tämä ei kuitenkaan toteutunut. Koulutukset aloitettiin marraskuussa 2018 ja tavoitteena on, että kaikki vartijat ovat suorittaneet ja tenttineet kurssin kesäkuuhun 2019 mennessä.

Lääkkeiden säilytys Joensuun poliisivankilassa.

TUTKINTAVASTUUN JA SÄILYTTÄMISVASTUUN ERILLÄÄN PITÄMINEN

Laillisuusvalvonnassa on useassa yhteydessä todettu, että tutkintavastuun ja säilyttämismisvastuun tulisi olla hallinnollisesti ja tosiasiallisesti eriytettyjä. Jos tutkinta ja säilyttäminen ovat ”samoissa käsissä”, on vaara, että säilyttämisolosuhteet ja tutkintavangin kohtelu ovat riippuvaisia tutkinnan etenemisestä ja tutkintavangin suhtautumisesta tutkintaan. Vaikka tällaisesta ei olekaan havaintoja, jo tämän vaaran olemassaolo antaa aiheen arvostelulle. Tältä kannalta esimerkiksi se, että tutkija hoitaa omaisten tapaamiset, on ongelmallista. Poliisilaitoksen tulisi kautta linjan arvioida tutkinta- ja säilytysvastuun eriyttämistä. Tämä havainto ja kannanotto koski lähes kaikkia tarkastettuja poliisivankiloita.

AOA:n mukaan poliisivankilassa tulisi olla selkeät yleiset säännöt television saamiselle ja tämän ei pitäisi olla tutkijan päätösvallassa, vaan päätökset tekisi näiden ennalta määriteltujen kriteerien mukaan poliisivankilan henkilökunta (849/2018*).

Helsingin poliisilaitoksen ilmoituksen mukaan poliisivankilassa on 20 televisiota, joiden käytöstä päättää poliisivankilan henkilökunta. Tutkintavangin oikeudesta saada televisio haltuunsa on laadittu erillinen ohje.

Jos henkilölle ei ole määrätty yhteydenpitorajoituksia, ei tutkija voi niitä asettaa. Ylipäättään tutkintavankien haastatteluissa tuli ilmi, että vapautensa menettäneiden asioiden hoito voi viipyä pitkäänkin, kun ne kierrätetään tutkijan kautta (849/2018*).

Helsingin poliisilaitoksen ilmoituksen mukaan ei ole ollut tarkoitus luoda keinotekoisia yhteydenpidonrajoituksia vaan kyse on ollut lähinnä tapaamisten käytännön järjestelyistä. Vuoden 2019 alussa voimaan tuleva putkalaki tulee muuttamaan tapaamiskäytäntöjä kaikissa poliisivankiloissa siten, että kaikkien tapaamisten osalta käytännön järjestelyt tulevat poliisivankilan henkilökunnan hoidettavaksi. Osittain tästä tulevan lisäresursointitarpeen vuoksi poliisilaitos rekrytoi useita uusia vartiointeja. Poliisilaitos tulee viimeistään uuden putkalain voimaantultua muuttamaan tapaamiskäytäntöjä siten, että poliisivankilan henkilökunta vastaa kaikkien tapaamisten käytännön järjestelyistä.

Tapaamisten järjestäminen tai vapautensa menettäneiden asioiden hoitamisen tulee tapahtua kaikille samoilla kriteereillä (2485/2018*).

Oulun poliisilaitoksen ilmoituksen mukaan kaikissa sen alaisissa poliisivankiloissa tutkintavastuu ja säilyttämismisvastuu on eriytetty hallinnollisesti ja tosiasiallisesti.

OIKEUKSISTA ILMOITTAMINEN

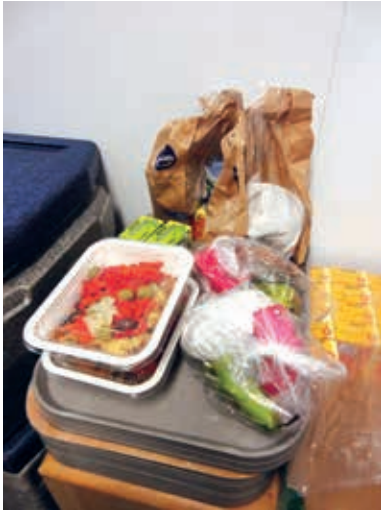
Tarkastuksen perusteella poliisivankilassa ei aina noudatettu Poliisihallituksen ohjetta, jonka mukaan säilytystilan oloista sekä vapautensa menettäneen oikeuksista ilmoittamisesta on tehtävä kirjaus tietojärjestelmään. Lisäksi jäi selvitetäväksi, miten poliisivankilassa noudatettiin Poliisihallituksen toista ohjetta, jonka mukaan vapautensa menettäneelle (perusteesta riippumatta) on viipymättä hänen saavuttuaan säilytystilaan annettava paitsi lomake vapautensa menettäneen oikeuksista ja velvollisuuksista myös poliisivankilakohtainen järjestyssääntö ja em. Poliisihallituksen ohje (4390/2018*).

AOA totesi Lappiin joulukuussa 2017 suuntauneella poliisivankiloiden tarkastuskierroksella, että vapautensa menettäneen oikeuksista ja velvollisuuksista kertova asiakirja oli saatavilla lukuisilla – varsin harvinaisillakin – kielillä, mutta ei saameksi. Saamen kielilain säännökset huomioon ottaen AOA piti perusteltuna, että asiakirja olisi saatavilla myös kaikilla kolmella saamen kielellä (6796/2017).

Poliisihallitus ilmoitti laatineensa saamenkieliset ”vapautensa menettäneen oikeudet ja velvollisuudet” -lomakkeet.

RUOKAHUOLTO

Putkalain mukaan vapautensa menettäneiden ruokahuolto on järjestettävä siten, että he saavat terveellisen, monipuolisen ja riittävän ravinnon. Tarkemmat säännökset ruokahuollosta annetaan sisäasiainministeriön asetuksella. Sen mukaan vapautensa menettäneellä on oikeus kahteen ateriaan päivässä, jos vapauden menetys kestää yhtäjaksoisesti yli 12 tuntia. Vähintään toisen aterioista on oltava lämmin. Vapautensa menettäneelle voi-

Ruokahuolto Kuopion poliisivankilassa.

daan muulloinkin tarvittaessa järjestää soveltuva ravintoa huomioon ottaen vapauden menetyksen ajankohta ja kesto aika.

Poliisivankiloiden tarkastuksilla on selvitetty muun ohessa niiden ruokahuoltoa. Tällöin on selvinnyt, että käytössä on hyvinkin erilaisia ratkaisuja riippuen poliisivankilasta ja myös esimerkiksi siitä, onko kyseessä arkipäivä vai viikonloppu. Joissain tilanteissa ravinnon aika voi muodostua liian pitkäksi. AOA on ottanut asian omana aloitteena tutkittavaksi ja pyytänyt sisäministeriötä arvioimaan, turvaavatko vallitseva käytäntö ja voimassa olevat säännökset vapautensa menettäneille laissa edellytetyn terveellisen, monipuolisen ja riittävän ravinnon kaikissa tilanteissa (4488/2017).

Tarkastusten myötä on herännyt kysymys myös siitä, miten poliisivankiloiden ruokahuoltoa olisi arvioitava elintarvikelainsäädännön näkökulmasta. AOA otti asian omana aloitteena tutkittavaksi. Hän piti aiheellisena, että Poliisihallitus selvittää yhdessä silloisen Elintarviketurvallisuusvirasto Eviran (1.1.2019 lukien Ruokavirasto) kanssa, mitä vaatimuksia elintarvikelainsäädäntö asettaa poliisivankiloiden ruokahuollolle kokonaisuudessaan ja huomioon ottaen erilaiset paikalliset järjestelyt. AOA totesi myös, että selvityksessä esiin tulevat seikat lienee syytä ottaa huomioon poliisin

säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia sekä sen nojalla annettavia säädöksiä ja ohjeita uudistettaessa. Poliisihallitusta pyydettiin ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin se oli asiassa ryhtynyt (59/2018).

Poliisihallitus totesi näkemyksensä, että elintarviketurvallisuus ei täysin toteutunut kaikissa poliisivankiloissa. Se ilmoitti jatkavansa asian selvittämistä Eviran kanssa.

AOA:n tarkastuksella todettiin, että päivän lämmin ateria tarjottiin jo aikaisin iltapäivällä. Ruokailuväli seuraavaan aamuun muodostui pitkäksi, vaikka iltapala otettaisiin huomioon. Jos tätä ateriarytmiä ei ollut mahdollista muuttaa, tulisi AOA:n mukaan kiinnittää erityistä huomiota ruokavalioon ja ruokailurytmiin niiden vapautensa menettäneiden kohdalla, joiden terveydentila sitä edellyttää, kuten diabetesta sairastavat (849/2018*).

Poliisilaitos ilmoitti, että henkilöstöravintola toimittaa joka päivä poliisivankilaan ylimääräisiä iltapalapusseja, joita voidaan tarvittaessa jakaa niille, jotka terveydentilansa tai muusta vastaavasta syystä tarvitsevat enemmän, tai säännöllisempää ravintoa.

AOA on esittänyt kanteluun annetussa ratkaisussa, että poliisi hyvittää kantelijoille aiheuttamansa haitan, kun se oli vakavasti laiminlyönyt poliisilakiin perustuvan velvollisuutensa huolehtia ruokahuollosta poliisivankilassa. Neljä henkilöä oli poliisilain perusteella otettu säilöön poliisilain perusteella ja heidän vapaudenmenetyksensä kesti 19 tuntia. Tänä aikana heille ei tarjottu ruokaa (5304/2017*).

Poliisi ilmoitti sopineensa kantelijoiden kanssa haitan korvaamisesta ja jokaiselle maksettiin 150 euron korvaus.

RIKOKSESTA EPÄILLYN SÄILYTTÄMINEN JUOPPOPUTKASSA

Poliisivankilan säilytystilat olivat käyttökielossa sisäilmaongelman vuoksi. Väistötilana toimiva säilytystila oli ensisijaisesti tarkoitettu poliisilakiperusteisesti kiinniotetuille eli lähinnä juopuneille. Tästä huolimatta näytti asiakirjojen ja vartijoiden kertomusten perusteella siltä, että siellä säilytet-

tiin varsin usein rikosperusteisesti kiinniotettuja. Jäi epäselväksi, millä kriteereillä tätä tehtiin, koska säilytystilassa ei ollut heille tarkoitettuja sellejä. Asia otettiin erikseen tutkittavaksi omana aloitteena (4392/2018*).

POSITIIVISIA HAVAINTOJA

Poliisihallituksen lähettämä ohjauskirje poliisilaitoksille osoittaa, että Poliisihallitus on ottanut poliisivankiloiden ohjauksessa siltä toivottua aktiivista otetta.

Vuodesta 2019 alkaen on jälleen alettu järjestää Poliisiammattikorkeakoulussa vartijakurssit joka syksy ja ylivartijakurssi harvemmin.

3.5.9 PUOLUSTUSVOIMAT

Kansallinen valvontaelin teki vuoden 2018 aikana kolme tarkastusta puolustusvoimien säilytystiloihin. Kaikki tarkastukset olivat ennalta ilmoittamattomia.

Tarkastuskohteet olivat seuraavat:

- Panssariprikaatin Riihimäen yksikön vapautensa menettäneiden säilytystilat 7.6.2018, kaksi säilytyshuonetta (3117/2018)
- Karjalan lennoston vapautensa menettäneiden säilytystilat 20.11.2018, kolme säilytyshuonetta (6084/2018)
- Kaartin jääkäriyrykmentin vapautensa menettäneiden säilytystilat 10.12.2018, kolme säilytyshuonetta, joihin mahtuu 12 henkilöä (6511/2018)

Vapautensa menettäneen kohteluun Puolustusvoimien säilytystiloissa sovelletaan poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia. Tarkastuksilla kiinnitettiin huomiota vapautensa menettäneiden olosuhteisiin ja kohteluun sekä oikeuksista tiedottamiseen ja turvallisuuteen.

3.5.10 RAJAVARTIOLAITOS JA TULLI

Rajavartiolaitoksen vapautensa menettäneiden henkilöiden säilytykseen käytettäviä säilytystiloja on noin 15. Usein säilytystilat ovat Rajavartiolaitoksen ja Tullin yhteiskäytössä. Tullilla on myös ainoastaan sen käytössä olevia tiloja kolmessa paikassa. Säilytystiloja käytetään henkilöiden lyhytaikaiseen säilytykseen, ennen kuin heidät siirretään poliisivankilaan, säilöönottoyksikköön tai vastaanottokeskukseen. Vapautensa menettäneen kohteluun sovelletaan poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia. Säilytysajat näissä tiloissa vaihtelevat noin yhdestä tunnista muutamaan tuntiin, enimmäisajan ollessa kaikissa tapauksissa 12 tuntia. Tilojen sijainti, taso ja varustus vaihtelevat. Rajavartiolaitoksen esikunta on hyväksynyt Rajavartiolaitoksen käyttämät tilat ja antanut säilytystiloja koskevat järjestyssäännöt. Vastaavasti Tulli on omalta osaltaan hyväksynyt sen käyttämät säilytystilat ja antanut omia säilytystiloja koskevia järjestyssääntöjä. Tullin järjestyssääntöjen kattavuus on oikeusasiamiehellä tutkittavana omana aloitteena (6194/2017).

Tarkastusvuonna ei tehty tarkastuksia Rajavartiolaitoksen tai Tullin säilytystiloihin.

3.5.11 RIKOSSEURAAMUSALA

Oikeusministeriön alainen Rikosseuraamuslaitos huolehtii vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta. Rikosseuraamuslaitoksella on 26 vankilaa. Vanki suorittaa tuomionsa joko suljetussa vankilassa tai avolaitoksessa. Suomen vankiloista suljettuja laitoksia on 15 ja avovankiloita 11. Lisäksi eräiden suljettujen vankiloiden yhteydessä toimii avovankilaosasto. Tarkastusten painopiste on suljetuissa vankiloissa. Keskimääräinen vankiluku on pysynyt useita vuosia samana eli noin 3 000.

Myös rikosseuraamusalalla on käynnissä mitavia vankiloihin liittyviä rakennushankkeita. Eniten kansainvälistä mielenkiintoa on kohdistunut Helsingin ja Hämeenlinnan vankiloihin, joissa on ollut ns. paljusellejä. Helsingin vankilassa näitä ei

Helsingin vankilan remontoitu sellikäytävä.

enää ole ollut keväällä 2017 valmistuneen remontin jälkeen. Hämeenlinnan vankilan tilalle on suunniteltu uutta vankilaa, jonka on tarkoitus valmistua syksyllä 2020. Nykyisissä tiloissa on kuitenkin todettu sisäilmaongelmia, minkä vuoksi vankilarakennus on joulukuussa 2018 päätetty poistaa käytöstä välittömästi.

AOA on antanut kertomusvuonna yhden vankeihin liittyvän lausunnon hallituksen esityksestä eduskunnan lakivaliokunnalle (4724/2018*). Esityksessä ehdotettiin uutta, harkintaa sisältävää perustetta ehdonalaiseen vapauteen päästettävien vankien asettamiselle valvontaan. Uusi peruste valvonnalle olisi, että vangilla olisi korkea riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen. Lisäksi vuoden 2018 aikana annettiin kaksi lausuntoa oikeusministeriön kriminaalipoliittiselle osastolle ja tehtiin 10 esitystä, joista suurin osa liittyi lainsäädäntöön tai hallinnonalan sisäisen ohjauksen laatimiseen.

AOA esitti yhdessä vangin kanteluun antamassaan ratkaisussa hyvitystä. Vankila oli ottanut vangin tililtä vahingonkorvauksen riktosta esineestä ilman tämän suostumusta. AOA totesi, että vankilalla ei ollut tähän oikeutta ilman vangin suostumusta ja että vankilan tuli palauttaa tälle rahat. Jos asiassa ei päästä sopimukseen, tulee vankilan nostaa asiasta vahingonkorvauskanne tuomioistuimessa (3721/2017).

Vankila ilmoitti palauttaneensa rahat vangin tilille.

Rikosseuraamusalan tarkastuspöytäkirjat lähetetään tiedoksi Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle ja rikosseuraamusalueen johdolle sekä oikeusministeriön kriminaalipoliittiselle osastolle. Usein keskushallintoa ja aluehallintoa pyydetään myös ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin tarkastushavainnot ovat antaneet aiheita. Oikeusasiamies saa puolestaan käyttöönsä rikosseuraamusalan sisäisen laillisuusvalvonnan tekemistä tarkastuksista laaditut pöytäkirjat. Lisäksi Rikosseuraamuslaitos toimittaa joka kuukausi oikeusasiamiehelle vankilukua ja poistumislupia koskevat tilastot. Vankilukutilastoista ilmenee muun muassa tutkintavankien määrä vankiloissa, mies- ja naisvankien osuus sekä alle 21-vuotiaiden vankien osuus. Poistumislupatilastoista voi seurata poistumislupa-anomusten käsittelyä kussakin vankilassa eli miten paljon vangit ovat anoneet lupia ja paljonko lupia on myönnetty.

Kertomusvuonna tehtiin myös tarkastuskäynnit Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön ja oikeusministeriön kriminaalipoliittiselle osastolle.

Rikosseuraamusalalla tehtiin yhteensä 13 tarkastusta. Näistä kuusi tarkastusta kohdistui koko laitokseen.

Tarkastetut kohteet olivat:

- Keravan vankila 30.1.2018, 94 vankipaikkaa (448/2018*)
- Laukaan vankila 23.5.2018, 59 vankipaikkaa (2337/2018*)
- Kuopion vankila 23.5.2018, rajattu teema (2338/2018*)
- Sulkavan vankila 3.5.2018, 48 vankipaikkaa (2339/2018*)

- Mikkelin vankila 24.5.2018, rajattu teema (2340/2018*)
- vankien junakuljetus 29.5.2018 (2648/2018*)
- Jokelan vankilan esteettömyys 20.6.2018 (3183/2018*)
- Juuan vankila 9.10.2018, 40 vankipaikkaa, (4652/2018*)
- Pyhäselän vankila 9.–10.10.2018, 87 vankipaikkaa (4653/2018*)
- Pyhäselän vankilan esteettömyys 10.10.2018 (5322/2018*)
- Helsingin vankila 27. ja 29.11.2018, 312 vankipaikkaa (5563/2018*)
- Kuopion vankilan tapaamistilat 20.11.2018 (6085/2018)
- Helsingin vankilan esteettömyys 27.11.2018 (6148/2018*)

Tarkastukset olivat ennalta ilmoitettuja lukuun ottamatta vankikuljetukseen, Mikkelin vankilaan, Jokelan vankilaan ja Kuopion vankilan tapaamistiloihin tehtyjä tarkastuksia. Mikkelin vankilan tarkastus oli pääosin jatkoa vuosina 2016 ja 2017 tehdyille tarkastuksille.

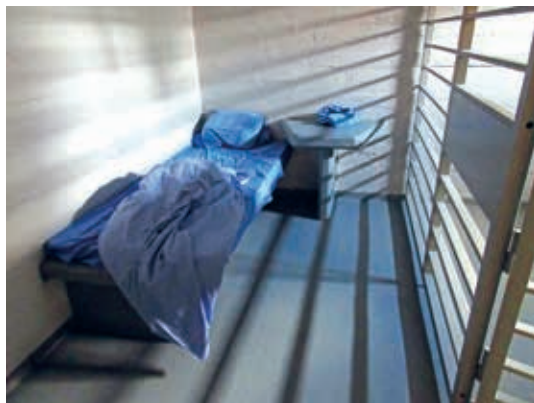
Vankiloihin tehtyjen esteettömyystarkastusten havaintoja selostetaan myös osiossa 3.4 (Vammaisten henkilöiden oikeudet).

Edellisten lisäksi VTH:n Keravan, Pyhäselän ja Helsingin poliklinikoille tehtiin tarkastukset. Näistä kerrotaan terveydenhuollon tarkastusten yhteydessä.

ERISTYSTILOJEN OLOSUHTEET

Vankeusasetukseen otettiin vuonna 2015 säännökset tarkkailun olosuhteista. Niissä todetaan muun muassa, että vankien oikeuksia voidaan rajoittaa ainoastaan, jos se on välttämätöntä tarkkailun tarkoituksen toteutumiseksi. Oikeuksien rajoituksissa on otettava huomioon tarkkailuun sijoittamisen peruste. Tarkkailuun sijoittamisen ei tulisi siten automaattisesti johtaa siihen, että vanki joutuu esimerkiksi syömään lattialla.

AOA on 23.2.2018 antamassaan päätöksessä ottanut kantaa eristyssellien kalustukseen mukaan lukien tarkkailusellit. AOA piti ongelmallisena sitä, että Riihimäen vankilan eristysosaston kaikki sel-

Juuan vankilan eristystila.

lit olivat kalustamattomia. Erityisosaston sellissä oli ainoastaan patja lattialla. Myös muista vankiloista löytyi kalustamattomia eristysosaston selliä. Vankeja sijoitetaan eristysosaston selliin erilaisilla perusteilla – kuten kurinpitörangaistuksena tai turvaamistoimenpiteenä. Tästä johtuen on tapauskohtaisesti harkittava, millaiseen selliin ja olosuhteisiin vanki on kussakin yksittäisessä tilanteessa sijoitettava. AOA:n mukaan ei voida lähteä siitä, että vanki voidaan kaikissa tilanteissa sijoittaa kalustamattomaan selliin. AOA katsoi myös, että vankiloihin tulisi hankkia kalusteita vangille selliin annettavaksi. Ihmisarvoisen kohtelun kannalta ei ole hyväksyttävää, että vangit joutuvat syömään lattialla. Vankiloissa on erilaisia käytäntöjä edellä mainituissa asioissa. AOA piti perusteltuna ja tärkeänä, että Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö antaisi vankiloille ohjeistuksen siitä, miten ja millaisissa olosuhteissa eristysosastoon sijoittaminen tulee panna täytäntöön (1276/2017*).

Rikosseuraamuslaitos ilmoitti, että se tulee antamaan ohjeistuksen siitä, miten ja millaisissa olosuhteissa muun muassa tarkkailu, eristämistarkkailu ja yksinäisyysrangaistus tulee panna täytäntöön. Keskushallintoyksikössä kartoitetaan kunkin yksikön kalustus ottaen huomioon oikeusasiamiehen ratkaisussa kalustukselle esitetyt vaatimukset.

Tarkkailuselleissä ei ollut muita kalusteita kuin WC-pönttö ja patja lattialla (4653/2018*).

Vankilasta saadun tiedon mukaan pöytäkuutioita oli hankittu neljä kappaletta ja ne olivat jo paikallaan.

Vankeuslaki edellyttää, että sellissä tulee olla hälytyslaite, jolla voidaan välittömästi saada yhteys henkilökuntaan. Hälytyspainikkeen käyttäminen yhteyden saamiseksi vankilan henkilökuntaan edellytti selliin sijoitetun henkilön laskeutumista polvilleen ja siitä edelleen vatsalleen painikkeeseen ylettyäkseen. Tämä saattoi asettaa henkilön hengenvaaraan esimerkiksi sairauskohtauksen sattuessa. Painikkeen sijaintia voitiin pitää vapautensa menettäneen näkökulmasta myös erittäin nöyryyttävänä (2338/2018*).

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueelta ilmoitettiin, että Kuopion vankilan vanhat painikkeet oli poistettu käytöstä ja uudet painikkeet olivat nyt aukaisukahvan korkeudella lattiasta. Ilmoituksen mukana oli kuvat painikkeiden uusista paikoista.

Tarkastajat suosittelivat vankilalle juomaveden antamista vangeille muovipulloissa selleihin, kunnes niihin saataisiin toimivat vesihanat. Tarkastuksen aikana vankila ryhtyi toimenpiteisiin muovipullojen hankkimiseksi (2340/2018*).

Vankilan eristystilojen tarkastuksen aikana havaittiin, etteivät toisen eristyssellin valot toimineet lainkaan. Laitoksesta jälkikäteen saadun tiedon mukaan valaistuksessa ollut vika oli korjattu ja valaistus toimi. Laitoksen johdon mukaan eristysselliä oli viimeksi käytetty kesäkuussa 2018. Sellissä oli edelleen (lokakuussa) petaamattomat vuodevaatteet. Laitos ilmoitti tarkastuksen jälkeen, että vuodevaatteet oli poistettu ja selli siistitty (4652/2018*).

Eristyssellissä oli wc, mutta ei vesipistettä. Sellissä oli laveri, mutta ei varsinaista sänkyä. Valvontakameran kuva näkyi vankilan valvomossa. Sellissä olevasta kamerasta ei näkynyt, milloin kamera oli päällä. Sellin wc-pytty näkyi kameran kuvasa monitorista. Näin ollen kameran ollessa päällä selliin sijoitetun ei ollut mahdollista käydä asioillaan wc-pytyllä joutumatta kuvatuksi. Tarkastuksen aikana vankilan huomiota kiinnitettiin siihen,

AOA Pölönen kokeilee hälytyspainikkeen saavutettavuutta Pyhäselän vankilassa.

että eristysselliin sijoitetun kameravalvonta oli vankeuslain mukaan mahdollista ainoastaan silloin, jos vanki on sijoitettu sinne tarkkailun tai eristämistarkkailun perusteella (4652/2018*).

TUTKINTAVANKIEN SIOJITTAMINEN

Tutkintavankeuslaki edellyttää, että tutkintavangeilla ja vankeusvangeilla on omat osastot. Tutkintavankia voidaan vain tiettyjen, laissa säädettyjen edellytysten täytyessä sijoittaa samalle osastolle vankeusvankien kanssa.

Vankilassa oli käytäntönä sijoittaa samoille osastoille vankeusvankeja ja tutkintavankia. Vankilan huomiota oli kiinnitetty tähän jo vuonna 2007 tehdyllä tarkastuksella. Vankila oli tarkastushetkellä varsin täyteen asutettu ja tutkintavankien määrät vaihtelivat paljon. Asuinosaistoja oli myös melko vähän. Nämä seikat asettivat vankilalle ymmärrettäviä vaikeuksia tutkintavankien asuttamisessa. Tutkintavankien sijoittaminen erilleen on kuitenkin lainsäädännön ja kansainvälisten suositusten selvä lähtökohta, jonka perustana on syyttömyysoletus. AOA totesi, että tutkintavankien sijoittamisessa ei ollut menetelty lain mukaan tai

edes vankilan oman sijoitteluohjeen tai päiväjärjestyksen mukaisen osastojaon mukaisesti. Nais-tutkintavankien kohdalla oli menetelty virheellisesti myös siinä, että heitä oli sijoitettu samoihin selleihin vankeusvankien kanssa (4653/2018*).

SELLIN ULKOPUOLINEN AIKA

Oikeusasiamiehen ratkaisuissa ja kansainvälisissä suosituksissa on jo pitkään lähdetty siitä, että vankien tulisi saada viettää sellin ulkopuolella kohtuullinen aika, vähintään kahdeksan tuntia vuorokaudessa. Heille tulisi tuona aikana järjestää mielekästä ja kehittävää toimintaa, kuten työtä, kuntoutusta, koulutusta ja liikuntaa.

Vankilaa pyydettiin tarkastuksen jälkeen toimitamaan selvitys siitä, kuinka monta tuntia vangit olivat tiettyinä viikkona osallistuneet toimintoihin. Tilanne vaikutti varsin hyvältä arkipäivisin, jolloin valtaosa osastojen vangeista vietti sellin ulkopuolella yli kahdeksan tuntia. Viikonloppujen osalta tilanne oli kuitenkin selvästi huonompi. Lisäksi naisvankien erittäin huono toimintakyky asetti rajoitteita heidän sijoittamiselle toimintoihin. AOA totesi, että osastojen riittävää avoimuutta on vaikeaa saavuttaa pelkästään toimintojen määrää lisäämällä. AOA ei nähnyt perustetta siihen, miksi sellien ovet eivät voisi olla auki myös silloin kun osastolla ei järjestetä ohjattua tai valvottua toimintaa (4653/2018*).

Vangeilla oli mahdollisuus viettää päivittäin keskimäärin aikaa sellin ulkopuolella osastosta riippuen alle kolmesta tunnista noin viiteen tuntiin. Lisäksi kahdella osastolla vangit eivät päässeet ostoksille laitosmyymälään vaan he joutuivat tilaamaan haluamansa tuotteet (5563/2018).

Sakkovanki on sakon muuntorangaistusta suorittava vanki. Muuntorangaistus määrätään sakkoon tuomitulle, jolta sakkoa ei ole saatu perityksi. Sakkovankien sijoittamiseen sovelletaan samoja säännöksiä kuin vankeusvankeihin ja heillä on samanlaiset oikeudet saada osallistua erilaisiin toimintoihin. Yhdenkään sakkovangin osalta ei kuitenkaan ollut tehty päätöstä toimintaan sijoittamisesta. Osasto oli sellien aukiolon osalta kaikkein suljetuin ja osaston vangeille ei ollut ilmeisesti järjestetty mitään toimintaa (5563/2018).

TUPAKOINTIKIELTO

Vankeuslain mukaan tupakointi voidaan kieltää vankien asuintiloissa. Jos tupakointi kielletään vankien asuintiloissa, vangeille tulee järjestää mahdollisuus tupakointiin erityisesti tupakointiin varatuissa tiloissa tai muulla tavoin. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö päättää tupakoinnin kieltämisestä vankilassa. Se antaa myös tarkemmat määräykset tupakoinnin järjestämisestä. Keskushallintoyksikkö antoi 15.6.2018 määräyksen, jonka mukaan vangille oli annettava mahdollisuus tupakoida vähintään kolme kertaa päivässä tasaisin väliajoin, esimerkiksi aamulla, päivällä ja illalla. Helsingin vankila on ensimmäinen suljettu vankila, jossa on kielletty vankien tupakointi asuintiloissa. Tupakointikielto tuli voimaan 1.8.2018.

Tarkastuksella selviteltiin lähinnä vankilan toimintatapoja sekä sitä, miten tupakointi ja sen olosuhteet oli käytännössä järjestetty ja miten vangit kokivat asian. Tupakoinnin kieltämisestä oli vireillä useampi vankien tekemä kantelu, minkä vuoksi tarkastuksella ei otettu kantaa varsinaiseen tupakoinnin kieltämiseen. Vangit eivät juurikaan arvostelleet sitä, ettei asuintiloissa saanut enää tupakoida. Sen sijaan he arvostelivat tupakoinnin rajoittamiseen liittyviä päätöksiä ja käytänteitä. Vankilan johtajan päätöksellä tupakkatuotteiden ostoa oli rajoitettu kolmeen tupakka-askiin viikossa osastoilla olevan rajallisen säilytystilan vuoksi.

Vangeilla ei ollut myöskään enää mahdollisuutta tehdä ns. sätkätupakoita, jotka olisivat olleet edullisempia. Vanki ei voinut antaa ulkoilussa tupakkaansa toiselle vangille. Tarkastajille kerrottiin, että tupakointiulkoiluun pääsivät ainoastaan ne vangit, jotka ottivat tupakkansa (enintään kaksi) mukaansa ulkoiluun mennessä. Tämän johdosta tupakoimattomilla vangeilla saattoi olla vähemmän sellin ulkopuolista aikaa kuin tupakoivilla. Tarkastuksella saatiin myös sellaista tietoa, että jos vanki jää kiinni tupakanpoltosta muualla kuin ulkoilupihalla, seurauksena olisi kahden viikon tupakan ostokielto (5563/2018*).

TERVEYDENHUOLLON RESURSSIEN VAIKUTUS VANKILAN TOIMINTAAN

Keravan vankilaan ja poliklinikalle tehtyjen tarkastusten havaintona oli, että poliklinikan henkilöresurssien vähyys vaikutti siihen, miten monta opioidikorvaushoidossa olevaa vankia oli mahdollista ottaa vankilaan. AOA piti huolestuttavana, jos vangin avolaitokseen siirtyminen estyy siitä syystä, että terveydenhuollossa ei ole riittäviä resursseja (448/2018*). Sama ongelma tuli esille Sulkan vankilan tarkastuksella toukokuussa 2018 (2339/2018*).

AOA totesi, että Rikosseuraamuslaitoksen ja Vankiterveydenhuollon yksikön (VTH) yhteistyö ei ollut optimaalista siinä, miten vankien terveydenhuollon palvelujen tarve ja terveydenhuollon henkilöresurssit otetaan huomioon vankien sijoittelussa. Keskeisinä toimijoina myös arviointikeskusten tulisi olla tietoisia laitosten valmiuksista vastata sijoiteltavien vankien terveydenhuollollisista tarpeista.

VTH:n hoitosuosituksukset edellyttävät korvaushoidon toteuttamisessa moniammatillista yhteistyötä. Tähän kuuluu vankilan päihdetyöntekijä, jonka tehtävänä on suosituksen mukaan huolehtia korvaushoidosta saavien vankien psykososiaalisesta kuntoutuksesta. Myös sairaanhoitajan ja lääkärin läsnäololle on suosituksissa asetettu minimivaatimukset, jotta korvaushoidoa voidaan ylipäänsä toteuttaa vankilalolosuhteissa. Vaikutti siltä, että nämä vaatimukset eivät täyttyneet kaikissa avolaitoksissa. AOA suositti, että vangin sijoittelussa otettaisiin aina huomioon vangin terveydentila silloin kun on tiedossa, että vangilla tulee olemaan tavanomaista enemmän terveydenhuollon palvelujen tarvetta. Tämä koski ainakin vammaisia vankeja ja korvaushoidoa saavia vankeja.

ULKOMAALAISVANKIEN ASEMA JA KOHTELU

Ulkomaalaisten vankien osuus vankiloissa on kasvanut. Nykyisin noin 18 % vangeista on ulkomaalaisia. Tarkastuksilla pyritään huomioimaan nämä vangit muun muassa keskustelemalla heidän kanssaan tulkkien välityksellä. Keskusteluissa pyritään selvittämään muun muassa sitä, onko heille kerrottu heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan.

Vankiloissa ei edelleenkään käytetä riittävästi tulkkipalveluita ulkomaalaisten vankien kanssa asioidessa (2339/2018*).

Vankila ilmoitti pyytäneensä tulkkipalveluita tarjouksen palvelun järjestämiseksi vankilassa. Tulkkauspalveluiden käyttämistä koskevista yhteisistä käytännöistä käydään keskustelu työryhmissä.

Vaikka vankilan tulo-oppaasta voi olla useita kieliversioita, ei niitä välttämättä aktiivisesti tarjota tulovaiheessa ulkomaalaiselle vangille. Vankiloissa voi myös olla vaihtelevasti saatavilla lehtiä ja kirjoja eri kielillä. Ulkomaalaiset vangit toivoivat erityisesti ulkomaalaisia tv- ja radiokanavia (5563/2018*). AOA on ottanut erikseen omana aloitteena tutkittavaksi ulkomaalaisvankien mahdollisuuden televisiolähetysten seuraamiseen.

Oikeusministeriön kriminaalipoliittiselle osastolle tehdyn käynnin yhteydessä AOA esitti näkemysensä siitä, että vankeus- ja tutkintavankeusta tulisi olla englanninkielinen käännös vankeille jaettavaksi.

Oikeusministeriöstä saadun tiedon mukaan käännökset ovat valmistuneet ja löytyvät Finlexin säädöskäännöksistä. Rikosseuraamuslaitosta on pyydetty huolehtimaan siitä, että ulkomaalaiset vangit saavat tiedon oikeuksistaan käännösten avulla.

Ulkomaalaiset vangit kertovat heitä kuultaessa samoista asioista, kuin muutkin vangit eli esimerkiksi siitä, että tapaamiset eivät toteudu tai että suljettu osasto aiheuttaa ahdistusta. Sen sijaan valvontahenkilökunnan käyttäytyminen ulkomaalaisia kohtaan saa harvemmin kritiikkiä.

Rikosseuraamuslaitos on vuonna 2018 ilmoittanut kotisivuillaan julkaisseensa monikielisen perehdytysmateriaalin. Tähän liittyen on julkaistu videomuotoinen tulo-opas vankilaan tulijoille viidellä eri kielellä. Tavoitteena on, että vanki saa videolta riittävän perustiedon suljetun laitoksen toiminnasta, oikeuksistaan ja rangaistusajasta omalla kielellään. Helsingin vankilassa ei oltu tietoisia materiaalista marraskuussa tarkastuksella, joten tarkastajilla ei ollut tilaisuutta selvittää vankien kokemuksia tulo-oppaasta.

VANKIEN KULJETUS JUNALLA

Vanginkuljetusreitti alkaa Helsingistä ja päättyy Ouluun. Matkan kesto on lähes yhdeksän tuntia. Matkan keston osalta on otettava huomioon myös, että lähtöasemalta kuljetukseen tulevat vangit tuodaan junaan jo noin tuntia ennen sen lähtöaikaa, joten enimmillään vanki voi olla junassa kymmenisen tuntia. Tarkastajat matkustivat junassa noin tunnin ajan Helsingistä Lahteen. Tarkastuksen aikana haastateltiin neljää vankia. Vanki oli kuljetuksessa tuossa vaiheessa viisi.

Sellien hanasta tulevan veden juomakelpoisuudesta saadut tiedot olivat ristiriitaisia. AOA totesi olevan syytä selvittää, onko sellien hanoista tuleva vesi juomakelpoista vai ei. Veden laatu oli tarpeen tutkia jo senkin vuoksi, että vaunuja oli käytetty noin 35 vuotta. AOA:n mukaan selleissä tulisi olla vangeille ilmoitus, voiko hanavettä käyttää juomavetenä vai ei.

AOA totesi, että vangeilla tuli ehdottomasti myös olla tieto siitä, että juomavettä oli saatavilla, tulipa se hanasta tai pullosta. Vankien mahdollisuus saada matkan aikana juomavettä tuli joka tapauksessa laittaa välittömästi kuntoon, tarvittaessa hankkimalla pullovetä vankien käyttöön. Asiasta oli tiedotettava riittävän selvästi ja ottaen huomioon myös suomen kieltä taitamattomat vangit.

Rikosseuraamuslaitos ilmoitti, että välittömänä toimenpiteenä vankien käyttöön oli järjestetty juomavettä pulloissa ja ryhdytty valmistelemaan tiedotetta asiasta. Lisäksi tiedotteessa ilmoitetaan, että hanoista tulevaa vettä ei tule juoda, koska sen laatua selvitetään. Tiedote vankivaunun matkustajille laaditaan kahdeksalla eri kielellä.

AOA ei pitänyt vankien ihmisarvoa kunnioittavana kohteluna, että heidän oli asioitava wc:ssä muiden vankien läsnä ollessa. Tämä loukkasi vakavasti myös vangin yksityiselämän suojaa. Tilanne oli halventava paitsi wc:tä käyttävän vangin myös muiden sellissä olevien vankien kannalta ottaen huomioon sellien huomattavan ahtauden sekä heikon ilmanvaihdon. Rikosseuraamuslaitoksen lausunnossa suunniteltu näkö- tai roiskesuoja ei muuttanut tilannetta. AOA totesi, ettei hänellä

ole perusteita epäillä vartijoiden kertomaa siitä, että vanki pääsi pyynnöstä käyttämään wc:tä yksin. Tilanne, jossa vangit eivät tiedä tästä mahdollisuudesta, vastaa kuitenkin sitä, ettei mahdollisuutta ole. Asiasta tuli tiedottaa riittävän selvästi ja ottaen huomioon myös suomen kieltä taitamattomat vangit.

Rikosseuraamuslaitos ilmoitti ryhtyneensä valmistelemaan tiedotetta vankivaunun selleihin siitä, että vartijoilta voi pyytää pääsyä käyttämään erillistä wc-tilaa yksin. Tästä tullaan jatkossa kertomaan myös suullisesti kaikille kuljetettaville.

AOA piti tarpeellisena, että vankivaunun hälytys- ja muiden teknisten laitteiden toimintakunto tarkastetaan säännönmukaisesti, mieluiten aina kuljetuksen päätyttyä. Myös siisteydestä ja esimerkiksi patjojen kunnosta tuli pitää parempaa huolta. AOA kehotti selvittämään, oliko sellien kuumuudelle tehtävissä mitään. Myös ilmanvaihtokanavien puhdistustarvetta oli syytä selvittää.

Rikosseuraamuslaitos ilmoitti, että jatkossa wc- ja vartijakutsujen toimivuus tarkastetaan säännöllisesti. VR oli ollut yhteydessä vankivaunun siivouksen hoitavaan yritykseen siisteystason nostamiseksi. Välittömänä toimenpiteenä seinien töhryt oli poistettu. VR ilmoitti uusivansa vankivaunujen patjat ja ryhtyvän ilmanvaihtokanavien säännölliseen nuohoamiseen. Lisäksi kartoitetaan toimenpiteitä, jolla olisi mahdollista helpottaa liiallista kuumuutta.

Tupakoimatonta vankia ei tule vastoin tahtoaan sijoittaa tupakoivien vankien kanssa samaan selliin. Kyseessä on asia, jota vangilta tulee tiedustella.

Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa on asetettu tavoitteeksi savuton Rise vuonna 2020. Rikosseuraamuslaitoksen mukaan tässä hankkeessa tullaan ottamaan huomioon myös vankivaunun olosuhteet.

Vankivaunu Helsingin lähtöasemalla ja kuvia vaunun selleistä.

Vasemmalla kuva sellin wc:stä. Yläpuolella kuva vankivaunun juomavesisäiliöistä.

AOA kehotti harkitsemaan matkaeväiden määrällistä ja laadullista riittävyttä. Eri-tyisesti tulisi kiinnittää huomiota siihen, että sellaisten vankien, joiden terveydentila edellyttää tiettyä ruokavaliota (kuten diabeetikot), tarpeet on huomioitu.

Rikosseuraamuslaitos ilmoitti, että ruokahuoltoon oli tulossa kokonaisuudistus, jonka yhteydessä otetaan huomioon pöytäkirjassa mainitut asiat. Eväspussien sisältö tullaan uudistamaan ja uudistettu eväspussi saadaan käyttöön vuoden 2020 alussa.

AOA ei pitänyt asianmukaisena, että vankikuljetusvaunulla kuljetetaan vankeja, joilla on sellaisia sairauksia, jotka edellyttävät erityistä seurantaa ja joihin liittyy kohtausriski. Vangin terveysriskin arvioiminen ei kuulu kuljetuksista vastaaville vartijoille vaan terveydenhuollon ammattihenkilöille.

ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAN VANGIN HUOMIOIMINEN

Vankilassa ei välttämättä aina tiedetä vangin vammaisuudesta tai hänen toimintakykynsä vaikuttavista häiriöistä – kuten lievä kehitysvamma tai autismin kirjoon kuuluvat kehityshäiriöt kuten Asperger, ADHD – ellei vanki itse anna tätä tietoa. Kuitenkin tällä tiedolla ja sillä, miten vamma tai häiriö vaikuttaa vangin elämään, on tärkeä merkitys siinä, minkälaisia tavoitteita vangille rangaistusajan suunnitelmassa asetetaan ja millä keinoilla hänellä on niihin mahdollista päästä. Tarkastajille jäi epäselväksi, miten vankiterveydenhuolto oli mukana rangaistusajan suunnitelman laatimisessa ja seurannassa silloin, kun kyse on vangista, joka tarvitsee erityistä tukea (5322/2018*).

Inva-selli sijaitti vankilan tulo-osastolla. Osastolla ei ollut yhteisiä tiloja ja sellien ovia pidettiin suljettuina. Kaikki osaston selleihin sijoitetut vangit – myös inva-selliä käyttävä vanki – ruokailivat sellissään. Selleistä oli mahdollista päästä päivittäin ulkoiluun. AOA totesi, että inva-sellin sijainti tulo-osastolla tarkoitti käytännössä sitä, että liikuntaesteinen vanki joudutaan aina asuttamaan

suljetulle osastolle, vaikka hänet voitaisiin muuten sijoittaa avoimemmalle osastolle. Menettely liikuntaesteisen vangin sijoittelussa ei ollut vankeuslain mukaista (5322/2018*).

POSITIIVISIA HAVAINTOJA JA HYVIÄ KÄYTÄNTEITÄ

Vankilan laitosmyymälään oli kaikkien mahdollista päästä. Myös yksinäisyysrangaistusta suorittavat pääsivät itse käymään ostoksilla kerran viikossa. Kenenkään ei tarvinnut hoitaa asiointia tilauskupongilla (4653/2018*).

Loppuvuodesta 2017 Vantaan vankilaan tehdyllä tarkastuksella AOA:lle esiteltiin tapaajia ja erityisesti lapsia varten tehty kuvakirja ”Tervetuloa Vantaan vankilaan”. Kirjan avulla tapaajat saivat paremman käsityksen siitä, millaisissa olosuhteissa heidän läheisensä oli vankilassa ja siten voitiin osaltaan vähentää heidän huoliaan läheisensä tilanteesta. AOA piti kuvakirjan tekemistä vankilasta erittäin hyvänä ajatuksena ja toivoi käytännön omaksumista myös muissa vankiloissa (6206/2017*).

Vantaan vankilassa oli laadittu myös keittokirja (”Konnakokin kokkausopas”), jossa opastettiin vankeja tekemään ruokaa laitosmyymälästä saatavista tuotteista. Useampi vanki osallistui kirjan tekemiseen ja talousmestari kokeili kaikkien reseptien toimivuuden. Ruuanlaittotaito on osa elämänhallintaa. AOA piti oppaan tekemistä erittäin hyvänä ajatuksena ja toivoi, että myös muissa vankiloissa opas otettaisiin käyttöön tai laadittaisiin omia oppaita (6206/2017*).

3.5.12 ULKOMAALAISIASIAT

Suomessa oli vuoden 2018 lopussa noin 10 700 turvapaikanhakijaa ja heistä enemmistö majoittui 43 vastaanottokeskuksessa. Lisäksi oli kuusi yksin tulleille alaikäisille tarkoitettua yksikköä. Keskusten lisäksi hakijoita asuu yksityismajoituksessa. Turvapaikanhakija voidaan ulkomaalaislain 121 §:n nojalla ottaa säilöön esimerkiksi henkilöllisyyden selvittämiseksi tai maasta poistamispäätöksen täytäntöönpanon turvaamiseksi. Suomessa toimii

Ylhäällä Helsingin vankilan opetuskeittiö. Vasemmalla Pyhäselän vankilan laitosmyymälä "Pyhäksen puoti".

kaksi ulkomaalaisten säilöönottoyksikköä, Joutsenossa ja Helsingin Metsälässä. Molemmat ovat nykyisin Maahanmuuttoviraston alaisia yksiköitä sen jälkeen, kun Metsälän säilöönottoyksikkö siirtyi 1.1.2018 Helsingin kaupungilta Maahanmuuttovirastolle. Joutsenon säilöönottoyksikössä on 68 paikkaa ja Metsälän säilöönottoyksikössä on 40 säilöönottopaikkaa.

Vastaanottokeskuksissa ja säilöönottoyksiköissä voi olla henkilöitä, jotka ovat joutuneet ihmiskaupan uhreiksi. Heidän tunnistamisensa on haastavaa. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä toimii Joutsenon vastaanottokeskuksen yhteydessä. Maahanmuuttoviraston tiedotteen mukaan vuonna 2018 auttamisjärjestelmään otettiin 163 uutta asiakasta, joista 52 on arvioitu joutuneen ihmiskauppaan viittaavan hyväksikäytön kohteeksi Suomessa. Kaikkiaan auttamisjärjestelmän palveluiden piirissä oli vuoden 2018 lopussa 455 henkilöä.

Oikeusasiamies ei valvo kansallisena valvontaelimenä ulkomaalaisten palautuslentoja, vaikka siihen olisikin toimivalta. Tämä johtuu siitä, että yhdenvertaisuusvaltuutetulle on annettu erityistehtäväksi toimia maasta poistamisen valvojana. Sen sijaan oikeusasiamiehelle on tehty kanteluja, joissa on arvosteltu turvapaikanhakijoiden palautuslentoihin liittyviä asioita, kuten poliisin menettelyä. Kertomusvuonna tehtiin tarkastus Helsingin poliisilaitoksen ulkomaalaispoliisiin.

Vastaanottokeskuksiin tehdyt tarkastukset on tehty tähän saakka oikeusasiamiehen mandaatilla. Tällaisesta esimerkkinä mainittakoon ennalta ilmoittamaton tarkastus Suomen Punaisen ristin ylläpitämään Lahden vastaanottokeskuksen tehostetun tuen yksikköön, jossa on 20 asiakaspaikkaa. Osasto on tarkoitettu aikuisille turvapaikanhakijoille, joilla on mielenterveys- tai päihdeongelmia. Turvapaikanhakijoihin liittyviä asioita selostetaan tarkemmin jaksossa 4.9 Ulkomaalaisasiat.

Tavoitteena on, että molemmissa säilöönottoyksiköissä käydään säännöllisesti. Kansallinen valvontaelin teki tarkastuskäynnin Metsälän säilöönottoyksikköön joulukuussa 2017 (6966/2017*) ja Joutsenon vastaanottokeskuksen säilöönottoyksikköön marraskuussa 2018 (5145/2018*). Seuraavat kannanotot ja suositukset koskevat Joutsenon säilöönottoyksikköä.

YKSITYISYDENSUOJA ERISTYSTILAN SUIHKUTILASSA

Edellisellä tarkastuskäynnillä oli kiinnitetty huomiota siihen, että eristyshuoneen valvontakamera oli asennettu siten, että sen antamasta kuvasta oli nähtävissä suihkussa olevan henkilön ylävartalo. OA ei ollut vakuuttunut siitä, että kameravalvonta oli välttämätöntä suihkutilassa. Maahanmuuttoviraston mukaan kameravalvontaa tarvittiin eri-

tyisesti itsetuhoisten asiakkaiden turvallisuuden vuoksi. Toinen tärkeä syy valvonnalle oli mahdollisen ilkeivallan ehkäiseminen. OA:n kannanoton jälkeen suihkutilan kameravalvontaa muutettiin kuitenkin siten, että kuvassa ei enää näkynyt peseytyvän henkilön ylävartaloa. Lisäksi suihkutilan seinälle sijoitettiin kyltti, jossa kerrottiin kameravalvonnassa peitetyistä alueista. Suihkutilan kameravalvonta ei ollut tallentava.

OA totesi, että säilöönottolain perusteella säilöönottoyksikön kaikkia tiloja saa valvoa kameran välityksellä. Tietyissä tiloissa – kuten majoitus- sekä wc- ja suihkutiloissa – ei saa olla tallentavaa kameraa. Tästä poikkeuksena on tila, johon henkilö sijoitetaan erillään säilyttämisen ajaksi. Tätä tilaa ei katsota majoitustilaksi ja tilassa saa olla myös tallentava kamera. OA totesi, että millään muulla hallinnonalalla, jossa on tiloja, joissa voidaan pitää vapautensa menettäneitä, ei ole lakiin perustuvaa oikeutta käyttää teknistä valvontaa samassa laajuudessa kuin ulkomaalaisten säilöönottoyksikössä. Tämä koski niin psykiatrisia sairaaloita kuin vankiloita ja poliisin säilytystiloja. Kaikissa näissä eristetään myös itsetuhoisia henkilöitä ja henkilöitä, joiden kohdalla on kohonnut riski siitä, että he aiheuttavat aineellista vahinkoa.

OA ei ollut vakuuttunut siitä, että eristystilan suihkutilaa olisi välttämätöntä valvoa kameran välityksellä. Jos yksittäistapauksessa pidetään välttämättömänä henkilön jatkuvaa valvontaa hänen itsetuhoisuutensa vuoksi, OA piti parempana sitä, että valvonta tapahtuisi suihkutilanteessa henkilökohtaisesti.

OA piti tilannetta erittäin ongelmallisena erityisesti säilöönottoyksikköön sijoitettujen ulkomaalaisten yksityisyyden kannalta. Eristystilan wc- ja suihkutilaa voivat käyttää sekä nais- että miespuoliset säilöön otetut, jotka on sijoitettu erillään säilytettäväksi. Valvontaan osallistuu niin ikään nais- tai miespuolisia työntekijöitä. Valvontava ei ole tietoinen, kuka häntä valvoo eikä hän voi tietää, onko valvomossa useita henkilöitä valvomassa. Tietoisuus siitä, että häntä valvotaan myös suihkutilassa, voi vaikuttaa siihen, haluaako hän lainkaan peseytyä. OA ei ollut vakuuttunut myöskään siitä, että nyt tehdyt suihkutilan kameravalvonnan muutokset olivat riittävät suojaamaan tilan käyttäjän yksityisyyttä. Valvontanäkymästä voi päätellä, että suihkuun menoa on mahdollista seurata aina siihen saakka, kun henkilö seisoo suihkun alla.

Kameravalvonta eristystilan suihkutilassa.

ERISTYSTILOJEN OLOSUHTEET

Eristystilat olivat remontoituja ja siistejä, mutta hyvin askeettisia ja sellimäisiä. OA suositti, että säilöönottoyksikössä ryhdyttäisiin toimiin, jotta nykyisissä erillään säilyttämiseen tarkoitetuissa tiloissa turvattaisiin säilöön otetun asianmukainen, ihmisarvoinen kohtelu. Tilassa tulisi olla ainakin jonkinlainen taso, jonka päältä henkilöllä on mahdollista ruokailla. Vuoteena tarkoitettu ohut patja olisi hyvä vaihtaa korkeaksi sänkymäiseksi patjaksi. OA suositti myös hankkimaan eristystiloihin kellot, joita on turvallista käyttää ja joista vapautensa menettänyt voi seurata ajan kulumista.

Säilöönottoyksiköstä ilmoitettiin, että eristys-huoneisiin oli tilattu 30 cm korkeat turvasängyt sekä kuutiopöydät. Tiloihin hankitaan lisäksi turvalliset kellot.

ITSETUHOISUUDEN TUNNISTAMINEN JA ITSEMURHIEN EHKÄISY

Säilöönottoyksikössä oli ollut vuoden aikana useita itsetuhoisuuteen liittyviä tapauksia ja yksi itsemurha. Tarkastuksen aikana säilöönottoyksikön johdolle välitettiin tietoa Rikosseuraamuslaitoksen itsemurhan ehkäisyä ja kiireellisen hoidon tarpeen arviointia koskevasta koulutusmateriaalista. Tarkastajille jäi vaikutelma, että säilöönottoyksikössä ei oltu tietoisia Maahanmuuttoviraston asiaan liittyvästä ohjeistuksesta.

OA suositti, että Maahanmuuttovirasto käy läpi itsemurhia koskevan ohjeistuksensa ja arvioi, onko siinä käyty riittävästi läpi itsemurhavaaran tunnistamista sekä työntekijöiden toimintaa, vastuunjako ja tiedonkulkua itsemurhien ehkäisemiseksi. Myös henkilökunnan kouluttamista itsemurhien ehkäisyyn ja tietoisuutta ohjeistuksesta olisi hyvä lisätä.

3.5.13 SOSIAALIHUOLLON LASTEN JA NUORTEN YKSIKÖT

Lastensuojelulain mukaan vain laitokseen tai vastaavaan sijoitettuun huostassa olevaan (mukaan lukien kiireellinen sijoitus) lapseen voidaan kohdistaa lain tarkoittamia rajoitustoimenpiteitä. Sijaishuoltoa antavat yksiköt voivat olla kuntien omia tai yksityisen palveluntuottajan ylläpitämiä yksiköitä, joista sijoituksesta vastuussa oleva kunta ostaa sijaishuoltoon liittyviä palveluita. Sijaishuoltoa antavia yksiköitä on Suomessa noin 770, joista noin 670 toimintayksikköä on yksityisten palveluntuottajien.

Kansallisen valvontaelimen tarkastuskäynnit ovat kohdistuneet yksinomaan laitoksiin tai vastaaviin. Lastensuojelutarkastuksilla kuullaan mahdollisimman montaa lasta eli lähtökohtaisesti kaikkia, jotka suostuvat keskustelemaan tarkastajien kanssa. Lapsia kuultaessa ilmoitetaan, että he voivat ottaa yhteyttä tarkastajiin, mikäli heihin kohdistetaan rangaistustoimia tai vastaavaa tarkastuksen johdosta. Myös henkilökuntaa muistutetaan tarkastuksen kuluessa vastatoimien kiellosta. Tämä mainitaan myös jokaisessa tarkastuspöytäkirjassa.

Tarkastukset ovat lähtökohtaisesti ennalta ilmoittamattomia ja kestoltaan 1–2 päivän mittaisia. Tarkastuksilla kiinnitetään erityisesti huomiota lapsiin kohdistuneisiin rajoitustoimenpiteisiin ja sitä koskevaan päätöksentekoon. Onko ylipäänsä tehty rajoituspäätös ja onko lasta kuultu sen yhteydessä. Myös päätösten tiedoksiannossa lapselle on ilmennyt puutteita. Myöskään rajoitustoimenpiteiden ja hyväksyttävien kasvatuskeinojen eroa ei aina tunnisteta. Lasta pyritään rajoittamaan kasvatukseen vedoten, vaikka usein tilanne edellyttäisi rajoituspäätöstä.

AOA on pitänyt välttämättömänä, että sijaishuoltoa valvovat viranomaiset reagoivat havaitsaansa sijaishuoltoapaikan toiminnassa sellaisia epäkohtia tai puutteita, jotka voivat vaikuttaa sijoitettujen lasten hoitoon tai huolenpitoon. Viranomaisten tulee ilmoittaa asiasta viipymättä sijoituskunnalle ja aluehallintovirastolle sekä tiedostaan oleville muille lapsia samaan sijaishuoltoapaikkaan sijoittaneille kunnille. Myös sosiaalihuollon

alueellisesta ohjauksesta ja valvonnasta vastaavan aluehallintoviraston tulisi ilmoittaa erityisesti sijoittajakunnille havaitsemistaan epäkohdista.

Kaikki tarkastuspöytäkirjat lähetetään tarkastetulle kohteelle ja paikalliselle aluehallintovirastolle. Joskus pöytäkirja lähetetään tiedoksi myös Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastolle (Valvira), jolle kuuluu sosiaalihuollon valtakunnallinen ohjaus ja valvonta. Tarkastuksen jälkeen pöytäkirja lähetetään aina myös yksikköön lapsia sijoittaneille kunnille. AOA on pitänyt tarpeellisena, että myös yksikköön sijoitettujen lasten vastuusosiaalityöntekijät saavat tiedon tarkastushavainnoista ja suosituksista. AOA on edellyttänyt, että sosiaalityöntekijät keskustelevat pöytäkirjan sisällöstä sijoitetun lapsen kanssa.

AOA:n kannanottoihin suhtaudutaan laitoksissa pääsääntöisesti rakentavasti ja suosituksia noudatetaan. Usein laitokset reagoivat niihin jo siinä vaiheessa, kun laitoksen kanssa käydään vuoropuhelua tarkastuksen aikana tai kun sille lähetetään tarkastuspöytäkirjan luonnos kommentoitavaksi. Kertomusvuonna AOA on kuitenkin yhden laitoksen kohdalla joutunut poikkeuksellisesti kiinnittämään vakavaa huomiota sen velvollisuuteen noudattaa laillisuusvalvontaviranomaisen kannanottoja. Lisäksi AOA on kiinnittänyt laitoksen huomiota OA:n ja kansallisen valvontaelimen tiedonsaantioikeuteen. AOA on joutunut korostamaan, että lastensuojelulaitoksella on velvollisuus myötävaikuttaa siihen, että oikeusasiamies tai muut laillisuusvalvojat saavat kaikki tarkastuksen suorittamiseksi tarpeelliset tiedot ja että lasten oikeus tulla kuulluksi tarkastuksen aikana toteutuu tehokkaasti (1353/2018*). Tähän liittyviä asioita on käyty yksityiskohtaisemmin läpi lapsen oikeuksia koskevassa osiossa (kohta 4.12.2).

Myös vastatoimien kiellon perustetta ja merkitystä on jouduttu kertomusvuonna korostamaan. Lastensuojelulaitoksen kanssa käydyssä vuoropuhelussa on ilmennyt, että yksikön työntekijät eivät ole ymmärtäneet YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen sisältöä tältä osin ja pitäneet loukkavana tarkastuspöytäkirjassa todettua vastatoimien kieltoa. AOA on todennut, että viime kädessä laitoksen johdon on huolehdittava siitä, että laitoksen työntekijät tuntevat toimintaansa liittyvän pakottavan lainsäädännön, eri valvontaviranomais-

ten tehtävät, niiden toiminnan ja toimivaltuudet sekä sen, että laitokseen voidaan tehdä myös ennalta ilmoittamaton tarkastuskäynti, jonka aikana tarkastajilla on oikeus keskustella laitokseen sijoitettujen henkilöiden kanssa. AOA on edellyttänyt, että laitos järjestää työntekijöilleen koulutusta näistä asioista (4099/2018*).

Lastensuojeluyksiköihin tehtiin kertomusvuonna 10 tarkastuskäyntiä. Kaksi näistä tarkastusta oli jatkokäyntejä. Kaikki tarkastukset olivat ennalta ilmoittamattomia – lukuun ottamatta yhtä jatkokäyntiä. Kahdella tarkastuksella oli mukana kokemusasiantuntija.

Tarkastuskohteet olivat seuraavat:

- Vuorelan koulukoti 24.1.2018, Nummela, sijoitettuja lapsia 26, valtion ylläpitämä (356/2018)
- Vuorelan koulukodin jatkokäynti 31.1.2018 (846/2018*)
- Lastenkoti Sutelakoti, Anttola 27.3.2018, 5 paikkaa, yksityinen palveluntuottaja (1605/2018*)
- Lastenkoti Rivakka 28.3.2018, Hirvensalmi, 12 paikkaa, yksityinen palveluntuottaja (1606/2018)
- Koulukoti Pohjolakoti 17.–18.4.2018, Muhos, sijoitettuja lapsia 35, yksityisen yhdistyksen ylläpitämä (1353/2018)
- Lastensuojeluyksikkö Sassikoti 3.5.2018, Sastamala, 6 paikkaa, yksityinen palveluntuottaja (2248/2018)
- Lastenkoti Salmilan jatkokäynti 19.3.2018, Kajaani, 14 paikkaa, kunnan ylläpitämä (1455/2018)
- Lastensuojeluyksikkö Jussin kodit 20.-21.11.2018, Haukipudas, 16 sijoitettua lasta, yksityinen palveluntuottaja (4099/2018*)
- Erityislastensuojeluyksikkö Loikalan kartano 23.10.2018, Mankala, 14 paikkaa, yksityinen palveluntuottaja (5377/2018)
- Ojantakasen perhekoti 20.-21.11.2018, Pulkki, sijoitettuja lapsia 16, yksityinen palveluntuottaja (5916/2018)

Koulukoti Pohjolankotiin tehty tarkastuskäynti johti siihen, että AOA määräsi toimitettavaksi esitutkinnan tarkastushavaintojen johdosta. Tarkastushavainnot johtivat myös lastensuojelulain kiireelliseen uudistamiseen (HE 237/2018 vp).

RAJOITUSTOIMENPITEET JA KASVATUKSELLISET RAJAT OVAT ERI ASIOITA

Rajoitustoimenpiteet koskevat aina yksilön jonkun perusoikeuden rajoittamista. Niiden tarkoitus on turvata huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai jonkun toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteiden käyttöä harkittaessa on aina yksilöllisesti harkittava, missä laajuudessa lasten perusoikeuksiin on välttämätöntä puuttua. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain lastensuojelulain tarkoittamissa tilanteissa ja laissa säädetyillä edellytyksillä. Rajoitustoimenpiteitä ei voi käyttää kaavamaisesti, kaikkia sijoitettuja lapsia koskevinä kasvatuskeinoina. Rajoitustoimenpiteitä ei voida myöskään koskaan käyttää rangaistuksena.

Käytettävissä olevista keinoista on aina valittava lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide. Mikäli rajoitustoimenpiteitä lievemmat keinot ovat riittäviä, rajoitustoimenpiteisiin ei saa turvautua lainkaan. Toimenpiteet on aina toteutettava mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittaen.

Lapsen hoitoon ja kasvatukseen kuuluu myös kasvatuksellisten rajojen asettaminen lapselle. Kasvatukselliset rajat on pidettävä erillään lastensuojelulain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä. Kasvatuksellisilla rajoilla ei puututa lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin, vaan niissä on kyse lapsen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta. Kasvatuksellisten keinojen tarkoitus, niiden kesto ja intensiteetti eivät voi olla samoja kuin lastensuojelulaissa tarkoitettujen rajoitustoimenpiteiden.

RAJOITUSPÄÄTÖSTEN TEKEMINEN

Rajoitustoimenpiteistä tulee aina tehdä erillinen päätös, jossa laissa säädettyjen edellytysten täyttyminen arvioidaan yksilöllisesti. Sijaishuoltopaikan on varmistettava, että tämä toteutuu jokaisen käytetyn rajoitustoimenpiteen kohdalla.

AOA kiinnitti koulukodin huomiota siihen, että rajoitustoimenpiteitä ei voida käyttää keinona toisen rajoitustoimenpiteen toteuttamiselle. Esimerkiksi lapsen kiinnipidolla ei ole mahdollista toteuttaa lapsen henkilöntarkastusta. Myös rajoitustoimenpiteiden kirjaamiseen kiinnitettiin huomiota (1353/2018*).

AOA piti tärkeänä, että sijaishuoltopaikka laatii erityisen suunnitelman, jolla voidaan tukea lasten itsemääräämisoikeuden toteutumista ja vaikuttaa hyvän kohtelun vaatimusten toteutumiseen. Suunnitelma voisi sisältää muun muassa, mitä lainmukaiset rajoitukset yksikössä käytännössä tarkoittavat, kuinka niitä käytännössä toteutetaan ja miten rajoitusten käyttämistä voidaan vähentää. Tällaisen suunnitelman tarkoituksena on osaltaan vähentää rajoitusten käytön tarvetta. Suunnitelma voi myös lisätä henkilökunnan ja sijoitettujen lasten tietämystä lainmukaisista ja hyväksyttävistä käytännöistä (4099/2018*).

ERISTÄMINEN

Lapsen eristämistä ei voida toteuttaa rangaistuksena lapsen käyttäytymisestä. Eristämisen on oltava kussakin tilanteessa välttämätöntä ja se on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä (1353* ja 4099/2018*).

Lapsen vastentahtoinen riisuminen ja pukeminen ei ole sallittua lastensuojelulain nojalla. AOA edellytti, että koulukodissa luovutaan lasten riisuttamisesta eristämistilaan viedessä. Jatkossa eristämiseen vieminen ja mahdollinen siihen liittyvä henkilöntarkastus on tehtävä lapsen ihmisarvoa kunnioittaen siten, että lapsella on mahdollisuus suojata kehoaan tarkastuksen aikana. Lapsen eristämistä koskevaan päätökseen on kirjattava selkeästi eristämiseen johtanut tilanne ja lapsen käytös, eristämisen toteuttamistapa, miten eristämisen jatkamisen perusteita on eristämisen aikana arvioitu ja miten lapsen eristämisen lopettamiseen on päädytty. Mikäli lapsen eristämiseen liittyy kiinnipito tai henkilöntarkastus taikka henkilönkatsastus, tehdään näistä omat erilliset lain edellyttämät asiakirjat ja kirjaukset. Eristämistä koskevaan päätökseen on lisäksi kirjattava kaikkien eristämiseen osallistuneiden henkilöiden nimet. Koulukodin velvollisuutena oli varmistaa,

Eristystila koulukoti Pohjolakodissa.

etteivät laitoksen ulkopuoliset henkilöt ”uhkaile” lapsia laittomilla toimenpiteillä tai rajoitustoimenpiteillä, joita heillä ei ole edes toimivaltaa toteuttaa (1353/2018*).

AOA edellytti, että koulukoti luopuu eristämistä muistuttavista käytännöistä. Näitä olivat ainakin lasten sulkeminen omaan huoneeseen ohjaajien antamien kirjallisten tehtävien tekemisen ajaksi, lasten sosiaalisten suhteiden perusteeton katkaiseminen ja rangaistuksena toteutetut eriytetyt ruokailut (1353/2018*).

Koulukodin tuli varmistaa, että lapsen eristämisestä ilmoitetaan aina viipymättä lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle (1353/2018*).

AOA suositteli, että yhden yksikön eristämistiloihin asennetaan kello, josta lapsella on mahdollisuus seurata ajan kulumista. Lisäksi hän suositteli, että eristämistilaan hankitaan paksumpi ja sänkymäisempi patja (1353/2018*).

Erästä lasta kuultaessa ilmeni, että lapsi oli eristyksen jälkeen joutunut yöpymään karussa

”putkatiloja” muistuttavassa eristystilassa kolme yötä. AOA piti menettelyä lasta alistavana ja kiinnitti koulukodin vakavaa huomiota sen velvollisuuteen järjestää lapselle sijaishuoltoa turvallisella tavalla (356/2018*).

Lastensuojeluyksikön tuli varmistaa, ettei lapsen eristämiseen osallistu laitoksen ulkopuolisia henkilöitä. AOA suositteli, että yksikkö ryhtyy kiireellisiin toimiin eristämistilan siirtämiseksi sopivampaan paikkaan (4099/2018*).

YHTEYDENPIDON RAJOITTAMINEN

Lastensuojelulain mukaan lapselle on sijaishuollossa turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Jos yhteydenpidosta ei päästä sopimukseen, lapsen ja hänelle läheisten yhteydenpitoa voidaan rajoittaa vain lastensuojelulaista ilmenevin perustein. Päättösvalta asiassa on sosiaalityöntekijällä – ei sijaishuoltoapaikalla. Yhteydenpidon rajoittamisesta tulee aina tehdä valituskelpoinen päätös.

AOA on korostanut kannanotoissaan, että jos lapsen liikkumisvapautta on rajoitettu ja samalla rajoitetaan lapsen oikeutta aiemmin sovittuun yhteydenpitoon – kuten aiemmin sovittu kotiloma – tulee asiassa erikseen arvioida, onko lain mukaisia edellytyksiä tehdä yhteydenpidon rajoittamisesta päätös (356* ja 1353/2018*).

Lapsen omaa matkapuhelinta ei voida ottaa laitoksen haltuun varmuuden vuoksi tai rangaistuksena. Laitoksen johtajalla ei ole lastensuojelulain mukaan toimivaltaa tehdä yhteydenpidon rajoittamisen jatkamista koskevaa päätöstä (1353/2018*).

Lasten sovittuja kotilomia ei voida peruuttaa pelkästään suullisella ilmoituksella. Lomien siirtäminen ja niiden peruuttaminen edellyttävät aina ennen päätöksentekoa yhteydenottoa lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään (4099/2018*).

LIKKUMISVAPAUDEN RAJOITTAMINEN

Liikkumisvapautta koskevasta rajoituksesta on kysymys silloin, kun yleisesti hyväksyttävään tavanomaiseen kasvatukseen liittyvien rajojen ohella lasta estetään poistumasta laitoksesta tai häneltä otetaan pois mahdollisuus osallistua vapaasti esimerkiksi harrastustoimintaan tai muihin normaaleihin toimintoihin laitoksessa tai laitoksen ulkopuolella. Liikkumisvapauden rajoittamisena pidetään myös sitä, jos lapsella on lupa liikkua vain yhdessä työntekijän kanssa. Liikkumisvapauden rajoittamisesta tulee aina tehdä kirjallinen päätös, josta on mahdollisuus valittaa.

Lasten liikkuminen oli rajattu joko itsenäisesti toteutettuun lyhyeen ulkoilu-aikaan tai siten, että lapsi sai poistua yksiköstä vain aikuisen seurassa. Jokaisessa koulukodin yksikössä toteutettiin lasten liikkumisvapauden rajoittamista ilman, että siitä olisi tehty päätös. Oikeus lenkkeihin oli mahdollista menettää tai niitä saatettiin lyhentää rangaistuksena lapsen käyttäytymisestä. Liikkumista koskevien sääntöjen mielivaltaisuutta korosti se, että useat laitokseen sijoitetut lapset, joiden liikkumista laitoksessa oloaikana rajoitettiin voimakkaasti, saivat kuitenkin viikonloppuisin matkustaa itsenäisesti kotilomille. AOA korosti, että lapsen liikkumisvapauden rajoittamista ei voida käyttää rangaistuksena lapsen käyttäytymisestä. Hän piti koulukodissa käytössä olevia lapsen liikkumisvapautta rajoittavia sääntöjä lakiin perustumattomina (1353/2018*).

Lasten vapaa-ajan liikkumista oli voimakkaasti rajoitettu ilman, että siitä olisi tehty yksilökohtaisia päätöksiä. Lapset eivät saaneet poistua laitoksen rajaamalta ulkoilualueelta ja lasten liikkuminen laitoksen ulkopuolella oli valvottua. Lasten liikkumista koskevat rajoitukset saattoivat olla laissa säädettyä liikkumisvapauden rajoittamista, jolloin niistä tuli tehdä päätös (356/2018*).

AOA piti lastensuojeluyksikön käytössä olevia lapsen liikkumisvapautta rajoittavia sääntöjä – kuten yksin ulkoilua ja siihen liittyvää lapsen sosiaalisten suhteiden katkaisua – lakiin perustumattomina. Liikkumisvapauden rajoituksen aikana on myös turvattava erityisesti lapsen mahdollisuus

koulunkäyntiin. Mikäli se ei ole mahdollista, tulee päätöksessä ilmetä tällaiselle rajoitukselle yksilölliset perusteet (4099/2018*).

HENKILÖNKATSASTUS JA -TARKASTUS

Lapsen asiakirjoihin on merkittävä, mikä on ollut laissa tarkoitettu henkilönkatsastuksen tai tarkastuksen tekemiseen johtanut ”perusteltu syy epäillä”. Kysymys on aina yksilöllisestä perusteesta, joka tulee arvioida jokaisen lapsen osalta erikseen. Lisäksi lapsen asiakirjoissa tulee kuvailla, millä tavalla henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus on käytännössä toteutettu.

AOA on edellyttänyt, että henkilöntarkastusta ja henkilönkatsastusta tehtäessä otetaan huomioon lapsen ikä, sukupuoli, kehitystaso, lapsen yksilölliset ominaisuudet sekä uskonto ja kulttuuritausta. Toteuttamistavan tulee olla sellainen, jolla mahdollisimman vähän aiheutetaan lapselle haittaa (1353* ja 4099/2018*).

Koulukodin on varmistettava, ettei henkilöntarkastukseen ja henkilönkatsastukseen osallistu laitoksen ulkopuolisia henkilöitä, joilla ei ole toimivaltaa niihin osallistua. AOA piti lapsen oikeusturvan kannalta olennaisena, että mikäli lapsi antaa positiivisen seulanäytteen ja kiistää tuloksen, lähetetään lapsen antama näyte poikkeuksetta laboratorioon tarkastukseen (1353/2018*).

POSTIN JA HUONEEN TARKASTAMINEN

AOA on edellyttänyt, että kun tarkastetaan lapselle osoitettua postia tai hänen huonettaan, tälle tulee olla laissa tarkoitettu peruste, joka on arvioitava yksilöllisesti ja asianmukaisesti kirjattava lapsen asiakirjoihin. Säännönmukainen lapsen postin tarkastaminen ilman konkreettista epäilyä siitä, että postilähetys sisältäisi lastensuojelulaissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, ei ole sallittua.

AOA kiinnitti huomiota siihen, että lapsella on oikeus tietää tarkastuksen syy ja oikeus olla läsnä tarkastusta suoritettaessa (1353* ja 4099/2018*).

RANGAISTUKSENLUONTEISET RAJOITUSTOIMET

AOA piti rangaistuksen luonteisena ”aikaistettua huoneeseen menoa” silloin kun se toteutettiin kaavamaisesti seuraamuksena pienestäkin lapsen laiminlyönnistä tai muusta hänen menettelystään. Toisaalta oli ymmärrettävää, mihin käytännöllä pyrittiin kasvatuksellisesti. Sääntöjen ja rajoituksen tuli olla kuitenkin oikeassa suhteessa niiden tavoitteeseen. Tämä tarkoitti muun muassa sitä, että kasvatukselliset säännöt ja lapselle asetettavat rajat eivät saa mennä pidemmälle eivätkä kestä kauemmin, kuin on välttämätöntä niiden hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi. Kasvatukseen liittyvät säännöt eivät myöskään saa olla mielivaltaisia tai liiallisia. Niiden käytössä tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet (356/2018*).

AOA piti koulukodin menettelyjä *kiinnipitoihin* ryhtymisessä ja niiden toteuttamisessa lainvastasina. Lapsen kiinnipitoon ei voida ryhtyä lapsen tottelemattomuuden tai passiivisen vastarinnan murtamiseksi. Kiinnipidon on oltava kussakin tilanteessa välttämätöntä eikä sitä voida koskaan käyttää rangaistuksena. AOA edellytti, että koulukodissa kiinnitetään erityistä huomiota sen eri yksiköissä oleviin toimintakulttuureihin (1353/2018*).

AOA edellytti, että lapsia *alistavasta ja nöyryytävistä* menettelystä kirjallisten tehtävien tekemisessä luovutaan välittömästi. Mikäli lapselle annetaan kirjallisia tehtäviä, tulee niillä olla aidosti kasvatuksellinen tavoite ja tarkoitus, ja niiden tulee tosiasiaassa olla lapselle hyödyllisiä. Tehtävien tekeminen ei saa koskaan aiheuttaa lapselle ja hänen kehitykselleen haittaa (1353/2018*).

Kaikkiin lapsiin kohdistuvaa seuraamusta – ”*joukkorangaistusta*” – ei voitu pitää hyväksyttävänä kasvatukseen. AOA edellytti, että kaikista koulukodin käytössä olevista joukkorangaistuksista luovutaan (1353/2018*).

AOA edellytti, että *lapsia alistavista ja nöyryytävistä säännöistä ja rangaistuksista* luovutaan. Lapsen huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen ei ole lapselle rangaistus. Lastensuojelun tarkoituksena on suojella lasta ja samalla turvata lapselle mahdollisimman tavallinen lapsuus ja nuoruus (1353/2018*).

AOA edellytti, että jatkossa *lasten omaisuutta otetaan haltuun* vain laissa säädettyjen edellytyk-

sien täyttyessä ja haltuunotoista tehdään lain edellyttämät päätökset. Haltuunottoa ei voida koskaan käyttää rangaistuksena (1353* ja 4099/2018*).

PERUSOPETUSLAIN MUKAISET KURINPITOKEINOT

AOA kiinnitti koulukodin huomiota siihen, että koulussa sovelletaan perusopetuslakia. Tämä tarkoitti sitä, että koulupäivän aikana käytettävissä on ainoastaan perusopetuslain mukaiset kurinpitokeinot (1353/2018*).

Oppilaille tehtiin säännönmukaisesti tarkastuksia sellaisten esineiden löytämiseksi, jotka eivät kuuluneet perusopetuslain 29 §:n soveltamisalaan. AOA piti myös ongelmallisena sitä, ettei tarkastuksen perustetta millään tavoin kirjattu koulun tai oppilaan asiakirjoihin. Kirjausten puuttuessa oli mahdotonta selvittää jälkikäteen tarkastusten tekemisen oikeutusta ja sitä, millä tavoin tarkastus oli tehty. AOA piti välttämättömänä, että tarkastusten syy ilmoitetaan aina oppilaille siten kuin perusopetuslaissa on nimenomaisesti säädetty. Tarkastukset kohdistettiin koulussa myös koulukodin ulkopuolelta tulevaan koulussa opiskelemaan lapseen. Tarkastukset tehtiin joka aamu ennen koulupäivän aloitusta. Perusopetuslaki edellyttää kuitenkin säännöksessä tarkoitettua ”ilmeisyyttä” tarkastuksen suorittamiseksi (356/2018*).

Ennen koulupäivän alkua tehdyille tarkastuksille oli hankittu oppilaan vanhempien ja sosiaalityöntekijän suostumus. AOA piti hyvin ongelmallisena sellaista näkemystä tai menettelyä, jonka mukaan lapsen suojattuun oikeuspiiriin olisi mahdollista puuttua hänen oman ja hänen huoltajiensa, saati sosiaalityöntekijän, suostumuksen perusteella. Suostumuksen aidon vapaaehtoisuuden takaaminen alaikäisen kohdalla on aina ongelmallista. Lastensuojeluyksikössä lapsi voi esimerkiksi pelätä joutuvansa rajoitustoimenpiteiden kohteeksi, ellei hän suostu oikeuksiensa rajoittamiseen vapaaehtoisesti. On siten suhtauduttava torjuvasti tarkastuksen tekemiseen – ja sen laajentamiseen esimerkiksi nuuskan löytämiseksi – pelkästään suostumuksen perusteella (356/2018*).

AOA kiinnitti aluehallintoviraston huomiota yleisesti siihen, että lastensuojelulain 80 §:n mukaan niiden erityisenä tehtävänä oli valvoa rajoit-

Ojantakasen perhekodin koulussa saadaan pienryhmäopetusta.

tustoimenpiteiden käyttöä lastensuojelulaitoksissa. AOA kiinnitti myös aluehallintovirastojen huomiota säännöksessä niille asetettuun mahdollisuuden varata lapselle tilaisuus luottamukselliseen keskusteluun aluehallintoviraston edustajien kanssa. AOA päätti ottaa omana aloitteenaan selvitettäväksi, mihin toimenpiteisiin pöytäkirjassa esitettyjen havaintojen ja kannanottojen johdosta Terveyden ja hyvinvoinnin laitos valtion koulukotien valvovana viranomaisena ja opetushallitus perusopetuksen osalta ryhtyy (356/2018*).

AOA totesi, ettei menettely, jossa kouluaikana tapahtuneet asiat vaikuttavat lapsen vapaa-aikaan sijaishuollossa, perustu perusopetuslakiin. AOA päätti pyytää koulukodilta selvitystä asiasta (356/2018*).

LAPSEN OIKEUS ILMAISTA MIELIPITEENSÄ JA VAIKUTTAA ARKEENSA

AOA edellytti, että koulukoti turvaa jatkossa sijoitettujen lasten mahdollisuudet osallistumiseen ja vaikuttamiseen heitä koskevissa asioissa. Lapsen oma mielipide tulee selvittää ja ottaa aidosti huomioon niin hallinnollisia päätöksiä tehtäessä kuin sijaishuoltoa päivittäin toteutettaessa. Lapselle ei saa koitua seuraamuksia oman mielipiteensä ilmaisemisesta. Lapsen sijaishuoltoapaikan on pystyttävä luomaan laitoksen kodinomaisen ilma-

piiri, jossa lapsi kokee olevansa turvassa ja jossa lapsi pystyy luottamuksellisesti keskustelemaan hänen arkeensa kuuluvien sijaishuoltoapaikan aikuisten kanssa ilman pelkoa seuraamuksista (1353* ja 4099/2018*).

AOA piti erityisen huolestuttavana lasten asiakasiasiakirjoista ja heidän kertomuksistaan välittävää kuvaa siitä, että koulukodissa lasten pyrkimyksiä vaikuttaa omaan arkeensa pidetään ei-toivottavana käytöksenä, koska yksiköissä aikuiset tekevät kaikki päätökset ja määrittelevät sen, mitä lapsi voi kussakin tilanteessa tehdä ja miten hänen tulee käyttäytyä. Lapsella tulisi kuitenkin olla mahdollisuus vaikuttaa hänen arkensa käytäntöihin ja keskustella niistä häntä hoitavien henkilöiden kanssa. AOA kiinnitti huomiota siihen, että lapsilla on oikeus harrastaa. Laitoksen velvollisuutena on tukea, kannustaa ja käytännössä järjestää lapselle harrastusmahdollisuuksia (1353/2018*).

LAPSEN OIKEUS TAVATA SOSIAALITYÖNTEKIJÄÄNSÄ

Lastensuojelulaitukseen sijoitetulla lapsella on ehdoton oikeus halutessaan keskustella oman sosiaalityöntekijänsä kanssa luottamuksellisesti. AOA edellytti, ettei lapsen oikeutta keskustella oman sosiaalityöntekijänsä kanssa enää rajoiteta, ja että keskustelujen luottamuksellisuutta jatkossa kunnioitetaan. Hyvänä ja lapsen oikeuksia toteuttavana ja niitä edistävänä menettelynä oli pidettävä sitä, että niin laitos, kuin sosiaalityöntekijä, kirjaa- vat lapsen asiakirjoihin, milloin sosiaalityöntekijä on tavannut lasta ja miten tapaaminen on toteutettu. Lisäksi tulisi kirjata, onko tapaaminen järjestetty kahden kesken henkilökohtaisena. AOA suositteli, että koulukodissa kehitetään käytäntöjä, joilla varmistetaan lapsen mahdollisuudet saattaa oma mielipiteensä sijaishuoltonsa sujuvuudesta kuukausittain oman sosiaalityöntekijän tietoon (1353/2018*).

AOA päätti pyytää lapsia lastensuojeluyksikköön sijoittaneita kuntia ilmoittamaan, millä tavoin lapsen asioista vastaavilla sosiaalityöntekijöillä on tosiasiallisesti mahdollisuus suorittaa heille laissa säädetty tehtävät. Lisäksi AOA pyysi, että jokainen yksikköön lapsia sijoittanut lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tapaa sijoittamansa lap-

sen ja selvittää lapselle tarkastuspöytäkirjan sisällön ja merkityksen. Sosiaalityöntekijän on tarjottava lapselle mahdollisuus keskusteluun kahden kesken. Edellä mainitussa ilmoituksessa on myös selvitettävä, milloin ja miten pöytäkirjasta on keskusteltu lapsen kanssa (4099/2018*).

TYÖNTEKIJÖIDEN KÄYTTÄYTYMINEN

Koulukodin huomiota kiinnitettiin työntekijöiden asianmukaiseen käyttäytymiseen lasten kuulemisissa tuotujen asioiden johdosta. AOA totesi, että myös viranomaisen toimeksiannosta toimivan, kuten yksityisen lastensuojelulaitoksen työntekijöiden, on käytettävä asiallisesti ja käytettävä sellaista kieltä ja sellaisia ilmaisuja, jotka ovat hyvän tavan mukaisia ja lasta kunnioittavia. Lastensuojelulaitoksen henkilökunnan kasvatustyö antaa laitokseen sijoitetulle lapselle esimerkkejä siitä, miten aikuiset eri tilanteissa käyttäytyvät. Tämän vuoksi laitoksen hoitotyöstä vastaavien henkilöiden ja laitoksessa työskentelevien tulee toimia siten, että sijoitetut lapset voivat omaksua laitoksessa asiallisia käyttäytymismalleja ja hyviä tapoja (1353/2018*).

3.5.14 SOSIAALIHUOLLON VANHUSTEN YKSIKÖT

Tavoitteena on, että vanhus asuu omissa kodissaan tarvitsemansa kotihoidon avun turvin. Sitten kun tämä ei ole enää mahdollista, vanhus siirtyy laitokseen tai hoiva- ja asumisyksikköön, joissa hän saa ympärivuorokautisesti hoitoa. Tähän sisältyy myös tarvittaessa saattohoito. Suomessa on lähes 2 200 vanhuksille tarkoitettua ympärivuorokautisen hoidon yksikköä. Tänä päivänä ketään ei hoideta missään yksikössä vanhuuden takia. Monisairaiden vanhusten hoito on terveydenhoitoa ja hoivaa joko sosiaalihuollon tai terveydenhuollon yksikössä. Tarkastukset kohdistetaan ensisijaisesti muistisairaille henkilöille ympärivuorokautista hoitoa tarjoaviin suljettuihin yksiköihin ja psykiatriin yksiköihin, joissa käytetään rajoitustoimenpiteitä. Tavoitteena on, että samalla paikkakunnalla käydään sekä yksityisten että julkisten

Taasiakoti tarjoaa ympärivuorokautista tehostettua palveluasumista ikäihmisille. Siellä asuu myös kaksi kissaa.

palvelujen tarjoajien yksiköissä. Tällöin on mahdollista tehdä havaintoja mahdollisista eroavuuksista palvelutasolla. Vuonna 2018 tarkastusten painopiste oli kuntien omissa yksiköissä.

Sosiaali- ja terveydenhuollossa, myös vanhuspalvelussa, edellytetään yksiköltä omavalvontasuunnitelmaa. Siihen kirjataan keskeiset toimenpiteet, joilla palvelujen tuottajat itse valvovat toimintayksikköjään, henkilökunnan toimintaa sekä tuottamiensa palvelujen laatua. Henkilökunnalla on sosiaalihuollossa lakiin perustuva velvollisuus ilmoittaa hoivassa havaitsemistaan epäkohdista. Kaikki kielteiset seuraamukset huolen esittäjä kohtaan on kielletty.

Vanhusten yksiköihin tehtävillä tarkastuksilla kiinnitetään erityistä huomiota rajoitustoimenpiteiden käyttöön. Ongelmalliseksi niiden käytön tekee se, että muistisairaiden vanhusten rajoittamisesta ei ole edelleenkään lainsäädäntöä. Perustuslain mukaan tällaisten toimenpiteiden olisi kuitenkin perustuttava lakiin. Oikeusasiamies on useissa kannanotoissaan edellyttänyt, että vanhuksiin kohdistuvista rajoitustoimenpiteistä tulee säätää lailla. Oikeusasiamies on katsonut, että niin kauan kuin rajoitustoimista ei ole olemassa lainsäädäntöä, tulisi niiden käytön kuitenkin olla läpinäkyvää ja ihmisarvoa kunnioittavaa. Vähimmäisvaatimuksena tulisi huomioida se, mitä esimerkiksi mielenterveyslaissa säädetään tahdosta riippumattomassa hoidossa olevaan potilaaseen

kohdistuvista rajoitustoimenpiteistä. Tarkastuksilla kiinnitetäänkin huomiota muun muassa rajoitustoimien kestoan, kirjaamiseen ja päätöksentekoon.

Kaikki tarkastuksista laaditut pöytäkirjat julkaistaan oikeusasiamiehen verkkosivuilla. Tarkastuspöytäkirjojen julkistamisella tiedotetaan yleisesti, että yksikön toimintaa valvotaan. Toisaalta niiden kautta asukkaat, omaiset ja työntekijät saavat tietoa tarkastuksella tehdyistä havainnoista. Tarkastuksella voidaan myös edellyttää, että pöytäkirjan tulee olla yksikön ilmoitustaululla kaikkien luettavana kolmen kuukauden ajan. Tavoitteena on, että asukkaat, omaiset ja muut tahot ilmoittaisivat näkyvästi jättäen epäkohdista valvoville viranomaisille.

Tarkastusvuonna kaikki vanhusten yksiköihin tehty tarkastus tehtiin kansallisen valvontaelimen mandaatilla. Vuonna 2018 näihin kohteisiin tehtiin 11 tarkastusta, joista yksi kohdistui yksityisen palveluntarjoajan yksikköön. Kaikki tarkastukset olivat ennalta ilmoittamattomia. Yksi tarkastuksista oli jatkokäynti ja se tehtiin ilta-aikaan.

Tarkastuskohteet, havainnot ja suositukset on esitelty vanhusten oikeuksia koskevassa jaksossa 4.13.

3.5.15 KEHITYSVAMMAISTEN JA VAMMAISTEN HENKILÖIDEN ASUMISYKSIKÖT

Valtioneuvoston vuoden 2012 periaatepäätöksessä kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisestä asumisesta ja palvelujen turvaamisesta asetettiin päämääräksi, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaisen henkilö ei asu laitoksessa. Kehitysvammaliiton ilmoituksen mukaan viime vuosina kasvussa ovat olleet erityisesti ympärivuorokautisesti tuetun, ns. autetun asumisen sekä tuetun asumisen asiakasmäärät. Vastaavasti kehitysvammalaitoksissa pitkäaikaisesti asuvien määrä on vähentynyt. Vaikka suunta on ollut oikea, vaikuttaisi siltä, että laitosasumista ei saada vielä tavoiteajassa lopetettua. Kehitysvammaisille tarkoitettuja tehostetun palvelun yksiköitä on eri lähteistä saadun tiedon mukaan hieman alle 1 000, joista noin 400 on yksityisen palveluntuottajan yksiköitä. Laitoshoidtoa antavia yksiköitä on 26 ja niistä 11

on yksityisen palveluntuottajan. Suurimmassa osassa näissä käytetään rajoitustoimenpiteitä.

Vammaisten henkilöiden laitoshoidon ja asumispalveluyksikköjen tarkastuksilla kiinnitetään erityisesti huomiota kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (kehitysvammalaki) säädettyjen (10.6.2016 voimaan tulleiden) rajoitustoimenpiteiden käyttöön, kirjaamiseen sekä päätöksentekoon ja muutoksenhakumenettelyihin. Kehitysvammalain esitöiden mukaan rajoitustoimenpiteiden käytön tulisi olla aidosti poikkeuksellinen ja viimesijainen keino. Jos erityishuollossa olevaan henkilöön joudutaan toistuvasti kohdistamaan rajoitustoimenpiteitä, olisi arvioitava, onko kyseinen yksikkö hänelle sopiva ja tarkoituksenmukainen paikka. Yksikön toimintakäytännöt tulisi aina arvioida myös kokonaisuutena. Rajoitustoimenpidettä voitaisiin käyttää ainoastaan silloin, kun se on välttämätöntä toisen, rajoituksen kohteena olevaa perusoikeutta painavamman perusoikeuden turvaamiseksi. Rajoitustoimenpiteeseen ei näin ollen koskaan saisi turvautua kurinpidollisessa tai kasvatuksellisessa tarkoituksessa. Tarkastuksilla arvioidaan rajoitustoimien lisäksi asumisolosuhteita, toimitilojen esteettömyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta sekä kiinnitetään huomiota siihen, miten vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeus ja heidän osallistumisen mahdollisuudet toteutuvat ja saavatko he riittävästi apua ja hoitoa.

YK:n vammaissopimuksen ratifioinnin myötä (10.6.2016) eduskunnan oikeusasiamiehestä tuli osa yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisesta rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Tätä oikeusasiamiehen erityistehtävää sekä tarkastushavaintoja esteettömyydestä ja saavutettavuudesta käsitellään yksityiskohtaisemmin jaksossa 3.4.

Kehitysvammaisten ja vammaisten henkilöiden asumisyksiköiden tarkastuskohteita oli 12. Kaksi kohteista oli vammaisille henkilöille tarkoitettuja, ympärivuorokautista asumispalvelua tarjoavia yksiköitä. Toinen näistä oli tarkoitettu henkilöille, joilla on merkittäviä toiminnan rajoitteita, jotka johtuvat päihderiippuvuudesta ja/tai mielen-terveyden häiriöistä ja joilla on sosiaalisia ongelmia ja heikentyneet kognitiiviset valmiudet. Toinen oli tarkoitettu alle 65-vuotiaille fyysisesti ja/

tai psyykkisesti toimintarajoitteisille henkilöille. Muut tarkastetut kohteet olivat kehitysvammaisille henkilöille tarkoitettuja yksiköitä. Tahdosta riippumattomassa erityishuollossa olevia vammaisia henkilöitä oli neljässä tarkastetussa asumisyksikössä. Tarkastuksista enemmistö (7) oli ennalta ilmoittamattomia. Tarkastuskohteista neljä oli yksityisen palveluntuottajan yksiköitä.

Tarkastuskohteet olivat seuraavat:

- Esperi Hoitokoti Narikka 19.3.2018, Järvenpää, 24 paikkaa, yksityinen palveluntuottaja (1376/2018*)
- Lintukorven Validia-talo 25.4.2018, Espoo, 21 paikkaa, yksityinen palveluntuottaja (1871/2018*)
- Attendo palvelukoti Valkamahovi 4.7.2018, Helsinki, kolmessa ryhmäkodissa yhteensä 45 asukasta, yksityinen palveluntuottaja (3351/2018)
- Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä / Palvelukoti Metsärinne 20.9.2018, Rovaniemi, 17 paikkaa, kunnan ylläpitämä (3375/2018)
- Rinnekotisäätiön Pipolakodin asumisyksiköt 6.7.2018, Karjalohja, 20 paikkaa, yksityinen palveluntuottaja (3524/2018)
- Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kehitysvammahuolto / Aikuisten kuntoutusyksikkö 11.-12.12.2018, Oulu, 12 paikkaa, kunnan ylläpitämä (4639/2018)
- Kuumaniemen ryhmäkoti, Kemijärvi 20.9.2018, 12 paikkaa, kaupungin ylläpitämä (4665/2018)
- Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä / Asumispalvelut 21.9.2018, Rovaniemi, 9 ryhmäasuntoa ja 4 asuntoa, kunnan ylläpitämä (4701/2018)
- Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä / Mäntyrinte ja Mustikkarinne 20.-21.9.2018, Rovaniemi, yhteensä 26 paikkaa, kunnan ylläpitämä (4880/2018)
- Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä / Kuntoutuskeskus Vuoma 21.9.2018, Rovaniemi, 15 paikkaa, kunnan ylläpitämä (5028/2018)
- Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kehitysvammahuolto / Lasten ja nuorten kuntoutusyksikkö 11.-12.12.2018, Oulu, yhteensä 10 paikkaa, kunnan ylläpitämä (6388/2018)
- Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kehitysvammahuolto / Lounastuuli 11.-12.12.2018, Oulu, 8 paikkaa, kunnan ylläpitämä (6389/2018)

Äänieristettyjä tuoleja Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymässä.

Kaikkiaan kuudelle tarkastukselle osallistui ulkopuolisena asiantuntijana kehitysvammalääkäri. Yhdellä tarkastuksella oli mukana ulkopuolisena asiantuntijana Ihmisoikeuskeskuksen (VIOK) asiantuntija. Lisäksi Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntijoita on osallistunut joillekin tarkastuksille. Seuraavassa esitellään joitakin keskeisiä kannanottoja ja suosituksia. Osa liittyy vuonna 2017 tehtyihin tarkastuksiin, joita koskevat kannanotot on annettu vuonna 2018.

HÄKKISÄNGYN KÄYTTÖ

Kehitysvammaisten henkilöiden laitos- ja asumisyksiköihin tehdyn tarkastuksen yhteydessä havaittiin, että yhdellä osastolla oli käytössä häkkisänkyjä (cage bed). Vastaavanlaisia sänkyjä ei ole aiemmin havaittu oikeusasiamiehen tai kansallisen valvontaelimen tarkastuksilla.

Yhdellä alle 10-vuotiaalla lapsella sänkyä käytettiin ehkäisemään lapsen putoaminen sängystä epilepsiakohtauksen aikana. Kyseessä ei ollut tavanomainen pienille lapsille (0–3-vuotiaille) suunnattu pinnasänky vaan suurempi metallinen häkkisänky, jossa oli myös katto. Sängyn oli valmistanut paikallinen verstaas. Samalla osastolla oli myös toisella lapsella häkkisänky käytössä. Sänkyjen käytöstä oli tehty kehitysvammalain edellyttämät rajoitustoimenpidepäätökset.

Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimiva

eurooppalainen komitea (CPT) on todennut, että häkkisänkyjen käyttöä voidaan pitää ihmisarvoa loukkaavana ja niiden käyttö on lopetettava välittömästi. Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on todennut mietinnössään (StVM 4/2016 vp), että rajoittavien välineiden sijaan tulee käyttää ensisijaisesti muita keinoja aina, kun se on mahdollista. Rajoitustoimenpiteen sijaan voi olla mahdollista käyttää esimerkiksi matalaa ja leveää sänkyä tai sänkyä, jonka korkeutta voidaan säätää sähköisesti tilanteen ja tarpeen mukaan.

OA kehotti, että häkkisänkyjen käytöstä luovutaan ja niiden sijaan löydetään vaihtoehtoisia ratkaisuja. Kehitysvammahuollossa käytettävien rajoitustoimenpiteiden lainmukaisuus voidaan saattaa tuomioistuimen arvioitavaksi. Viime kädessä tuomioistuin arvioi, onko rajoittavaa toimenpidettä tai välinettä pidettävä yksittäistapauksessa lainmukaisena. OA korosti myös, että rajoittavien välineiden on täytettävä terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain mukaiset vaatimukset. Tällaisia voivat olla esimerkiksi sairaalasängyt, joissa on laidat (Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymän Siun soten kehitysvammaisten henkilöiden laitos- ja asumisyksiköiden tarkastukset, 6311* ja 5920/2017).

Kuntayhtymä ilmoitti, että korkealaitaisten sänkyjen tilalle etsitään terveyden ja turvallisuuden vaarantumatta terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain mukaiset vaatimukset täyttäviä sänkyjä.

Metallinen häkkisänky, jossa on katto.

HENKILÖRESURSSIEN RIITTÄVYYS

OA kiinnitti hoitokodin huomiota muun muassa siihen, että kehitysvammalain mukaan erityishuollon toimintayksikössä on oltava sen toimintaan ja erityishuollossa olevien henkilöiden erityisiin tarpeisiin nähden riittävä määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä ja muuta henkilökuntaa. OA piti myönteisenä sitä, että kaupunki valvoi alueellaan yksityisten asumisyksikköjen toimintaa ja henkilöstömitoituksen toteutumista (1376/2018*).

Yksikön henkilökunnan vaihtuvuus oli suuri. Osaltaan tilanteeseen saattoi vaikuttaa haastava työ ja työvoimapula. Tarkastajille muodostui kuva, että henkilöstö tarvitsi enemmän työnohjausta. Tarkastuksen aikana käydyissä keskusteluissa nousi esille myös jatkuva henkilöstövaje. Kiinnitettiin huomiota siihen, että toimintayksikössä tulee olla toiminnan edellyttämä henkilöstö (1871/2018*).

Asiakirjoista ilmeni, että yksikössä oli laskettu henkilövahvuuteen myös opiskelijat. OA kiinnitti yleisellä tasolla huomiota siihen, että opiskelija ei ole vielä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö. Työnantajalla on vastuu siitä, että rajoitustoimenpiteiden käyttöön osallistuvat vain sellaiset henkilöt, joilla on tehtävään riittävät ammattilliset valmiudet. Opiskelijoiden kohdalla on arvioitava tarkkaan, riittääkö opiskelijan ammattitaito rajoitustoimenpiteeseen osallistumiseen. Rajoitustoimenpiteiden käyttö ei voi olla myöskään opiskelijoiden vastuulla, vaan tarvitaan ammattihenkilöiden ohjausta ja valvontaa. OA muistutti, että tilapäisesti sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilön tehtävissä toimivaan opiskelijaan sovelletaan ammattihenkilöitä koskevia säännöksiä, joten heille voi tulla myös esimerkiksi seuraamuksia virheellisestä menettelystä (Vaalijalan kuntayhtymän aikuisten kuntoutusyksikön tarkastus, 7007/2017*).

Kuntoutusyksiköstä ilmoitettiin, että yksikön vahvuuteen lasketaan vain organisaation palkkaamat ja koulutuksessa olevat oppisopimusopiskelijat. Oppisopimusopiskelijat eivät osallistu rajoitustoimenpiteiden käyttöön.

YKSITYISYHDEN TOTEUTUMINEN ASUMISESSA

OA on esittänyt, että jokaisella asumispalveluyksikössä asuvalla vammaisella henkilöllä olisi käytettävissään oma huone saniteettitiloineen.

Tarkastajat pitivät kodinomaisen asumisen järjestämisen ja yksityisyyden suojan turvaamisen näkökulmasta puutteena sitä, että kaikkien asukkaiden henkilökohtaisissa asunnoissa (huoneissa) ei ollut omia wc- ja suihkutiloja (1376/2018*).

Yksikössä oli kameravalvonta yhteisissä oleskelutiloissa, eristämistilassa ja käytävillä. OA toteutti, että kameravalvonnalla puututaan aina henkilön yksityisyyteen ja sen käytön tulee aina olla välttämätöntä. Kameravalvonnan käyttöä ei voida perustella sillä, että yksikössä on vähän henkilökuntaa. Sen välttämättömyyttä tulee arvioida säännöllisesti siten, että arvioinnissa otetaan huomioon asukkaiden yksilölliset tarpeet (7007/2017*).

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA OSALLISTUMISEN MAHDOLLISUUDET

Yksilön itsemääräämisoikeus on yksi YK:n vammaisyleissopimuksen kantavista periaatteista. Kehitysvammalain mukaan erityishuollossa olevalle henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan.

OA:n mukaan lapsen tulisi lähtökohtaisesti voida käyttää omaa puhelintaan ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti samalla tavoin kuin sellaiset lapset, jotka eivät ole kuntoutuksessa oppilaskodissa. Mikäli lapsen omistamat tekniset laitteet otetaan yksilöllisestä kasvatuksellisesta syystä oppilaskodin haltuun – esimerkiksi yön ajaksi – tulee siihen olla lapsen liittyvä erityinen syy. Tällaisena syynä voisi olla esimerkiksi se, että lapsi ei pysty lopettamaan puhelimen käyttöä tai että puhelin häiritsee hänen nukkumistaan. Oikeusasiamies korosti, että kasvatukseen liittyvät säännöt eivät saa olla liiallisia ja niiden käytössä tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet (Vaalijalan kuntayhtymän Oppilaskoti Jolla, 6421/2017*).

Vammaisella henkilöllä on oikeus saada tietoa omista oikeuksistaan ja siitä, minkälaisia velvollisuuksia ja oikeuksia kuntoutusyksiköllä on kuntoutuksen ja hoidon järjestämisessä. OA piti tärkeänä, että kuntoutusyksikössä lisätään asiakkaiden tietoutta itsemääräämisoikeudesta ja heidän muista oikeuksistaan (7007/2017*).

Kuntoutusyksiköstä ilmoitettiin, että yksikössä oli tarkastuksen jälkeen alettu antaa asiakkaille tietoutta itsemääräämisoikeudesta sekä heidän muista oikeuksistaan. Asiakkaat voivat vapaasti esittää kysymyksiä ja ajatuksia organisaation itsemääräämisoikeusasiantuntijoille.

TURVAHUONEEN KÄYTTÖ

Kehitysvammaisten erityishuollossa olevan henkilön rauhoittamiseksi voidaan käyttää turvahuonetta tilanteessa, jossa haastavasti käyttäytyvä henkilö muutoin todennäköisesti vaarantaisi oman terveytensä tai turvallisuutensa, muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden taikka vahingoitaisi omaisuutta merkittävästi. Turvahuoneen käyttö edellyttää, että kehitysvammaisissa säädetty edellytykset lyhytaikaiselle, enintään kaksi tuntia kestäväälle, erillään pitämiselle täyttyvät. Turvahuonetta voitaisiin käyttää myös silloin, kun arvioidaan, että henkilön sulkeminen omaan huoneeseen aiheuttaa erillään pidettävälle henkilölle kielteisen tunnekokemuksen huoneestaan, jonka tulisi olla hänelle turvallinen ja miellyttävä paikka. Jos taas erillään pitämisen toteuttamisen asianomaisen henkilön omassa huoneessa arvioitaisiin vaikuttavan häntä tynnyttävästi, oman huoneen käyttöä on pidettävä parempana vaihtoehtona.

Tarkastuksella tuli ilmi, että turvahuoneen käyttö oli yksikössä vähentynyt merkittävästi vuodesta 2016 lähtien. Vähentymisellä todettiin olevan yhteys kehitysvammalain 10.6.2016 voimaan tulleisiin muutoksiin. Lyhytaikainen erillään pitäminen saa kestää enintään kaksi tuntia ja lisäksi lain esitoissa todetaan, että mikäli asiakkaan erillään pitäminen omassa huoneessa vaikuttaa asiakasta tynnyttävästi, on oman huoneen käyttö turvahuonetta parempi vaihtoehto. Kuntoutusyksikön tavoitteena oli, että haasteelliset tilanteet saataisiin käsiteltyä yksiköissä ilman, että turvahuoneeseen

tarvitsisi turvautua. Mikäli eristämiseen joudutaan, on eristämiset yleensä pystytty purkamaan 1–2 tunnin kuluessa. Tätä on pyritty edistämään tekemällä konsultaatiokäyntejä eri yksiköihin ja lisäämällä resursseja ennakoivasti mahdollisiin kriisitilanteisiin (7007/2017*).

ULKOILU

Kehitysvammaisen henkilön perustarpeista huolehtimisella tarkoitetaan esimerkiksi riittävästä liikunnasta tai ulkoilusta huolehtimista.

Asiakkaiden ja heidän lähiomaistensa keskusteluissa tuli esille, että asiakkaiden ulkoilusta ei aina tehty merkintää päivittäiskirjauksiin. Lisäksi tuli esille, että tutkimus- tai kuntoutusjakson alussa saatettiin säännönmukaisesti rajoittaa ulkoilua. OA korosti asukkaiden päivittäisen ulkoilun tärkeyttä osana sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa tarkoitettua laadultaan hyvää hoitoa. Riittävän ulkoilun huolehtimisessa on kyse perustarpeiden huolehtimisesta ja siten myös ihmisarvon kunnioittamisesta. OA suositti, että ulkoilu sisällytettäisiin asukkaan hoito- ja palvelusuunnitelmaan ja sen toteutumista tehtäisiin päivittäiskirjaus asiakaspapereihin (7007/2017*).

Kuntayhtymästä ilmoitettiin, että asiakkaiden ulkoilu kirjataan jatkossa asiakkaan henkilökohtaiseen kuntoutussuunnitelmaan. Päivittäisiin kirjauksiin merkitään selkeästi asiakkaan ulkoilut sekä myös asiakkaan mahdollinen kieltäytyminen ulkoilusta. Ulkoilumahdollisuuksia tarjotaan ja mahdollistetaan päivittäin.

ASIAKKAIDEN JA LÄHEISTEN KUULEMINEN

Asiakkaiden läheisten kanssa käydyissä keskusteluissa tuli esille, että omaiset eivät olleet aina tyytyväisiä siihen, miten oppilaskodin henkilökunta oli kuullut heitä asiakkaan hoitoon liittyvissä asioissa. Lisäksi keskusteluissa tuli esille epätietoisuus ylipäätään oppilaskodin käytännöistä ja siitä, mitä lapsen kuntoutus käytännössä sisältää. OA arvioi, että oppilaskodin ja omaisten yhteistyö ei ollut aina tapahtunut parhaalla mahdollisella ta-

valla. OA suositti oppilaskotia jatkossa kiinnittämään yhteistyöhön huomiota (6421/2017*).

Tarkastuksen jälkeen erään asiakkaan läheinen toimitti kirjeen, jossa hän toi esille kokemiaan epäkohtia. Kirje lähetettiin tiedoksi kuntoutusyksikölle huomioon otettavaksi oman toiminnan arvioinnissa ja kehittämisessä. Yksikön omavalvontasuunnitelmassa oli yhtenä kehittämissuunnitelman kohtana mainittu asiakaspalautejärjestelmän kehittäminen. OA kannusti yksikköä kehittämään asiakaspalautejärjestelmää (7007/2017*).

Tarkastuksen jälkeen saatiin yksiköltä selvitys, jonka mukaan organisaatiossa oli kehitetty yhteistä palautejärjestelmää. Yksikössä kerätään asiakkailta ja heidän läheisiltään jatkuvaa palautetta erilliseen palautevihkoon, mikä käydään viikoittain läpi työpaikkakokouksessa ja otetaan myös huomioon toiminnassa. Lisäksi palautetta kerätään erillisellä lomakkeella. Sidosryhmiä sekä asiakkaiden lähiverkostoa kannustetaan antamaan palautetta.

VARTIJOIDEN KÄYTTÖ

Yksityisen palveluntarjoajan asumispalveluyksikössä oli käytössä ympärivuorokautinen vartiointipalvelu. Henkilökunnan antaman tiedon mukaan vartija voitiin kutsua paikalle, mikäli asukas käyttäytyy esimerkiksi päihityksen vuoksi epäasiallisesti tai uhkaavasti, eikä suostu poistumaan yhteisistä tiloista puhumalla. Vartija voi henkilökunnan mukaan tarvittaessa käyttää fyysisiä keinoja asukkaan ohjaamiseksi esimerkiksi omaan asuntoonsa. Jos asukkaalla havaitaan laittomia päihdeaineita, kuten huumeita, niin paikalle kutsutaan poliisi. Tarkastuksen jälkeen annetussa selvityksessä täsmennettiin, että vartijapalvelu oli hankittu henkilökunnan turvaksi. Vartijat voivat olla apuna asiakkaan rauhoittamisessa jo läsnäolollaan, mutta heillä ei ollut oikeutta käyttää fyysisiä keinoja asiakkaan ohjaamiseksi omaan asuntoon. Yksikön palveluesimiehen mukaan henkilökunnan kanssa käydään vielä uudelleen läpi vartijapalvelun tarkoitus ja toimivaltuudet.

OA katsoi, että palveluasumisyksikön yleisissä tiloissa voidaan käyttää vartijoita yksityisiä turvallisuuspalveluja koskevan lainsäädännön mukaisiin tehtäviin. Kyse on siitä, millaisia tehtäviä vartijoiden tai järjestyksenvalvojen suorittamiseksi annetaan ja riittävätkö vartijoiden toimivaltuudet palveluasumisyksikön tilaamien palvelujen suorittamiseksi. OA:n ratkaisukäytännössä on korostettu, että yksityiset vartijat eivät saa osallistua asiakkaan hoitoon liittyviin toimenpiteisiin, jotka on säädetty hoitohenkilökunnan tehtäväksi. Asiakkaan itsemääräämisoikeutta rajoittavia toimenpiteitä on pidettävä hoitoon liittyvinä tehtävinä, joihin vartijat eivät lähtökohtaisesti voi osallistua. Sitä vastoin vartijat voivat toimivaltansa puitteissa turvata esimerkiksi hoitohenkilökunnan koskemattomuutta ja työtehtävien turvallista suorittamista (1871/2018*).

3.5.16 TERVEYDENHUOLTO

Terveydenhuollon sektorilla ei ole käytettävissä tarkkaa lukumäärää niistä terveydenhuollon yksiköistä, jotka kuuluvat kansallisen valvontaelimen tarkastustoiminnan piiriin. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöstä saadun tiedon mukaan psykiatrisia yksiköitä, joissa käytetään pakkoa, olisi noin 50. Tämän lisäksi on muitakin terveydenhuollon yksiköitä kuin psykiatrista erikoissairaanhoidon antavat yksiköt, joissa käytetään pakkoa (somaattisten sairaaloiden päivystykset) tai joissa hoidetaan vapautensa menettäneitä (Vankiterveydenhuollon yksikkö).

Terveydenhuollossa tehdään yhteistyötä Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontaviraston (Valvira) ja aluehallintovirastojen kanssa. Ennen tarkastuskäyntiä ollaan säännönmukaisesti yhteydessä toimivaltaiseen aluehallintovirastoon, jotta saadaan tietoa valvontaviranomaisen havainnoista kohteesta. Viime vuosina on myös otettu tavaksi kutsua tarkastuksen loppukeskusteluun toimivaltaisen aluehallintoviraston aluehallintoylilääkäri. Aluehallintovirastolle toimitetaan myös aina tiedoksi lopullinen tarkastuspöytäkirja. Hyvänä esimerkkinä yhteistyöstä mainittakoon Kainuun keskussairaalan psykiatria tehty tarkastus. Loppukeskustelussa mukana ollut aluehallintoylilää-

käri kävi vielä erikseen kolmen ja viiden kuukauden kuluttua tarkastuksesta sairaalassa. Jälkimmäisellä käynnillä hän kävi läpi kansallisen valvontaelimen tarkastuspöytäkirjassa esitettyjä suosituksia sekä sairaalassa tehtyjä toimenpiteitä yhdessä tulosyksikön edustajien kanssa. Aluehallintoylilääkäri tiedotti havainnoistaan oikeusasiamiehelle.

Ennen tarkastusta ollaan myös taustatietojen saamiseksi yhteydessä terveydenhuollon yksikön potilasasiamieheen. Hänelle toimitetaan rutiinisti tiedoksi lopullinen tarkastuspöytäkirja.

Tarkastuskohteiden suuresta määrästä johtuen joudutaan tekemään priorisointia siitä, mihin rajalliset voimavarat kohdistetaan. Tarkastukset onkin suunnattu pääosin niihin yksiköihin, joissa käytetään eniten pakkoa ja joissa potilasmateriaali on haastavinta. Näitä ovat valtion oikeuspsykiatriset sairaalat (Niuvanniemen ja Vanhan Vaasan sairaalat) ja muut oikeuspsykiatrista hoitoa antavat yksiköt. Näihin kohteisiin pyritään tekemään säännöllisiä tarkastuksia, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että niissä käydään muutaman vuoden välein. Myös erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten yksiköihin (Tampereen ja Kuopion yksiköt) on tavoitteena tehdä säännöllisesti tarkastuksia. Muuten tarkastuskohteen valintaan vaikuttaa se, milloin viimeksi yksikköön on tehty tarkastus ja onko yksiköstä tullut paljon kanteluita.

Terveydenhuollon yksiköihin tehtyihin tarkastuksiin osallistuu lähtökohtaisesti aina ulkopuolinen lääketieteen asiantuntija. Kertomusvuonna ainoastaan Vankiterveydenhuollon yksikköön (VTH) tehdyillä tarkastuksilla ei ollut mukana ulkopuolista asiantuntijaa. Lääketieteen asiantuntijan mukaantulo tarkastuksille on mahdollistanut sen, että tarkastuksilla on kyetty monipuolisemmin tarkastelemaan muun muassa rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja niiden ehkäisemisen mahdollisuutta. Vuonna 2018 perehdytettiin lisäksi kaksi kokemusasiantuntijaa, joiden asiantuntemusta käytettiin neljällä terveydenhuollon tarkastuksella.

Psykiatristen yksiköiden tarkastukset tehdään nykyisin lähes poikkeuksetta ennalta ilmoittamatta. Yksilölle kuitenkin ilmoitetaan etukäteen kirjeellä siitä, että sinne tullaan tekemään tietyllä aikavälillä tarkastus. Tämä mahdollistaa sen, että yksikköä voidaan pyytää toimittamaan etukäteen materiaalia. Esimerkiksi psykiatrian yksiköitä on

pyydetty toimittamaan joka osastolta luettelot, joista ilmenevät potilaiden keskeiset tiedot, kuten esimerkiksi sairaalaan tuloaika, oikeudellinen status, psykiatriset diagnoosit, merkittävät somaattiset diagnoosit. Luettelon avulla on mahdollista saada nopeasti jonkinlainen kokonaiskuva osaston potilaista. Tiedot helpottavat myös, kun valitaan haastatteluihin potilaita – esimerkiksi potilas, joka on tullut viimeksi tai joka on ollut osastolla pisimpään.

Hoitohenkilökunnalla on merkittävä rooli huonon kohtelun ennaltaehkäisyssä. Tämän vuoksi tarkastuksilla kiinnitetään paljon huomiota menettelytapoihin, käytettäviin lomakkeisiin sekä siihen, miten työntekijöitä on perehdytetty ja ohjeistettu.

Tarkastuspöytäkirjan luonnos – jossa esitetään OA:n alustavia kannanottoja ja suosituksia – lähetetään tarkastuskohteelle, jolla on mahdollisuus kommentoida luonnosta. Monesti terveydenhuollon yksikkö ilmoittaa jo tässä vaiheessa toimenpiteistä, joihin se on ryhtynyt OA:n alustavien suositusten johdosta. OA on pitänyt tätä hyvin myönteisenä ja osoituksena siitä, että rakentava vuoropuhelu toimii.

Kansallinen valvontaelin teki kaikkiaan 10 tarkastusta eri terveydenhuollon yksiköihin. Vankiterveydenhuoltoon tehdyistä tarkastuksista ilmoitettiin etukäteen. Muuten tarkastukset olivat edellä kerrotulla tavalla ennalta ilmoittamattomia tai täysin ennalta ilmoittamattomia. Isompiin kohteisiin tehtyjen tarkastusten kesto oli 2–3 päivää. Kansallisen valvontaelimen tekemien tarkastusten kohteet olivat seuraavat (kannanotoissa ja yksikön vastauksissa on selostettu myös Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän psykiatriaan tehtyä tarkastusta, 5338/2017*).

Tarkastuskohteet olivat seuraavat:

- VTH:n Keravan poliklinikka 30.1.2018 (450/2018*)
- Kainuun keskussairaalan psykiatria 19.–20.3.2018, 50 sairaansijaa (727/2018*)
- Kainuun keskussairaalan päivystyspoliklinikka 19.3.2018 (729/2018*)
- Pohjois-Karjalan keskussairaalan psykiatria 22.–24.5.2018, 97 sairaansijaa (1600/2018)
- Pohjois-Karjalan keskussairaalan päivystyspoliklinikka 23.5.2018 (1601/2018)

- Niuvanniemen sairaala 25.-27.9.2018, 297 sairaansijaa (3712/2018)
- Niuvanniemen sairaalan erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten tutkimus- ja hoito-osasto (NEVA) 25.9.2018, 13 sairaansijaa (3713/2018)
- KYS Yhteispäivystys 26.9.2018 (4753/2018)
- VTH:n Pyhäselän poliklinikka 10.10.2018 (4986/2018*)
- VTH:n Helsingin poliklinikka 29.11.2018 (5323/2018)

POTILAAN HUONON KOHTELUN EHKÄISEMINEN

Suljetuissa laitoksissa on aina niihin suljettujen henkilöiden kaltoin kohtelun vaara. Käytössä tulee olla ensisijaisesti kaltoin kohtelua ehkäiseviä rakenteita ja toimintatapoja. Yhtenä tällaisena on kaikkien tiedossa oleva kaltoin kohtelusta ilmoittamisen menettely.

OA:n mielestä yksikössä tulisi olla selkeä ohjeistus huonosta kohtelusta ilmoittamisesta ja siitä, miten ilmoitusten käsittely tapahtuu ja miten huonoon kohteluun puututaan. Tämä edellyttää samalla huonon kohtelun tunnistamista ja määrittelyä sekä toisaalta johdon selvää kannanottoa siitä, että huono kohtelu ei ole sallittua ja että siitä on tekijälle seuraamuksia. Kaikille sairaalassa työskenteleville – ei vain hoitohenkilökunnalle vaan myös muille ammattiryhmille ja sijaisena toimiville – tulisi antaa perehdytys ilmoitusmenettelystä. Myös potilaille ja heidän läheisilleen tulisi antaa tieto ohjeistuksesta. Samalla tulisi myös tehdä selväksi, että ilmoittamisesta ei saa koitua ilmoittajalle kielteisiä seurauksia (5338/2017*).

Kuntayhtymä ilmoitti, että sen kehittämisen ja potilasturvallisuuden yksikkö ryhtyy pohtimaan palautteessa mainittua ilmoitusmenettelyasiaa koko yhtymätasolla ja pyrkii löytämään siihen myös teknisen ratkaisun. Ennen tätä psykiatrian osastoyksiköissä on toistaiseksi sovittu, että huonoon kohteluun liittyvät asiat ilmoitetaan potilasasiamiehelle. Potilasasiamiehen on tarkoitus osallistua osastonhoitajakokoukseen, jossa tullaan keskustelemaan prosessista. Tämän jälkeen tämä tilapäinen, pelkästään psykiatrian osastoja koskeva prosessi ohjeistetaan yksiköihin.

Joensuussa nuorisopsykiatrian osaston eristystilassa oli maisematapetti, korkea patja ja kuutiopöytä.

ERISTÄMISTILAT

Psykiatrisen sairaalan eristystilan tulee olla hyvässä kunnossa oleva ikkunallinen tila, puhdas, raikas, tuuletettu ja riittävän lämmin sekä asianmukaisin vuode- ja suojavaattein ja muutenkin varustettu (muun muassa kello). Potilaalla on myös aina oltava mahdollisuus saada yhteys soittokeuhkolla tai muutoin hoitohenkilökuntaan. Tämän lisäksi tarkastuksilla on kiinnitetty huomiota eristystilan sisustukseen – erityisesti siihen, ettei potilaan tarvitse ruokailla tilassa seisten tai lattialla. Tarkastuspöytäkirjoissa on usein viitattu THL:n julkaisuun ”Pakon käytön vähentäminen ja turvallisuuden lisääminen psykiatrisessa hoidossa”, jossa on muun muassa käyty läpi eristyshuoneen sijaintia ja varustusta.

OA:n mukaan eristystilojen tulee olla turvallisia ja varustukseltaan asianmukaisia. Sairaalan huone-eristykseen tarkoitettavat tilat muistuttivat enemmänkin poliisin putkaa kuin psykiatrisen potilaan eristämistilaa. OA piti nöyryyttävänä, jos eristetty potilas joutuu ruokailemaan lattialla istuen ohuella patjalla tai seisten – puhumattakaan siitä, jos hän joutuu syömään samalta lattialta tai patjalta, jonne hän on virtsannut tai ulostanut. Tilanne altistaa potilaat jatkuvaan halventavaan ja nöyryyttävään kohteluun, jota ei voida sallia missään olosuhteissa. OA piti mahdollisena, että

potilasta ei aina ehditä viemään wc:hen tai auttamaan tekemään tarpeitaan astiaan. Tällöinkin on huolehdittava siitä, että potilaan ei koskaan tarvitse ruokailua tai levätä alustalla, johon on joutunut ihmisen eritteitä. Vastuu tämän halventavan kohtelun lopettamisesta on sairaalan toiminnasta vastaavilla henkilöillä (5338/2017*).

Kuntayhtymä ilmoitti, että psykiatrian osastoyksiköt ryhtyvät toimiin, joilla eristämisen tilat saadaan asianmukaiselle tasolle. Tarkastuskäynnin jälkeen muun muassa kaikkiin eristystiloihin oli valmistunut kahdensuuntainen puheyhteys. Vuoden 2018 aikana oli tarkoitus saada kaikkiin eristystilojen oviin panssarilasit, jotka mahdollistavat ison näköyhteyden ulos eristyksestä välitilaan parantaen vuorovaikutusta hoitajiin. Lisäksi lattiapinnoitteet muutetaan pehmeämmiksi. Tämän lisäksi vuoden 2019 budjetointiin varataan määräraha wc-tilojen uudistamiseksi. Vuoden 2018 aikana kaikkiin eristykseen tullaan hankkimaan korkea patja, kuutiopöytä sekä nojatuoli.

OA suositti, että käytössä olevien eristystilojen varustukseen, kalustukseen ja ulkoasuun kiinnitetään tarkempaa huomiota, unohtamatta kuitenkaan turvallisuusnäkökohtia. Kohennusta tilanteeseen oli mahdollista saada esimerkiksi pintoja maalaamalla ja pehmeillä kalusteilla. Ainakin ruokailua varten tuli olla käytettävissä kaluste siten, että ruokatarjotin on mahdollista asettaa muualle kuin sängylle tai lattialle. OA totesi, että on olemassa tarkoitukseen sopivia pehmeitä kalusteita, jotka kestävät eritteitä. OA kehotti poistamaan vaaraa aiheuttavat yksityiskohdat ja seinäkirjoitukset. Oli odotettavissa, että uudessa sairaalassa eristyshuoneiden kunto ja varustelu vastaavat niiltä edellytettävää tasoa. Koska tilojen käyttöönottoon oli vielä useampi vuosi ja asia oli potilaiden perusoikeuksien kannalta tärkeä, OA:n edellyttämiä muutoksia ei hänen mielestään voitu kuitenkaan tällä perusteella jättää tekemättä (727/2018*).

Kuntayhtymä ilmoitti, että eristyshuoneita oli alettu kunnostaa. Seinäpintoja oli maalattu ja terävät kourut irrotettu. Uudet, pehmeät ja eritteenkestävät kalusteet oli tilattu. Yhden eristyshuoneen oven ikkunaan oli asennettu kalvo yksityisyyttä suojaamaan. Huoneisiin oli myös hankittu soitto-kellojärjestelmä. Ruokailuun eristystilassa oli tilattu erillinen rullilla kulkeva pöytä, jotta potilaan ei

tarvitse ruokailua sängyllä. Jokaisella eristetyllä potilaalla on mahdollisuus päästä eristyshuoneen yhteydessä sijaitsevaan wc:hen hoitajan/hoitajien läsnä ollessa. Yksityisyys pyritään turvaamaan mahdollisuuksien ja turvallisuuden mukaan. Henkilökunta tarjoaa aktiivisesti mahdollisuutta käydä wc:ssä. Mikäli potilas itse haluaa wc:hen, voi hän pyytää henkilökuntaa tai soittaa kelloa.

POTILAIDEN KOHTELU ERISTYKSESSÄ

Eristetyn potilaan ihmisarvoiseen kohteluun ja laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon kuuluu, että potilaalla on aina mahdollisuus päästä wc:hen. Potilaalle tulee myös tarjota aktiivisesti mahdollisuutta päästä wc:hen ilman, että hänen tarvitsee sitä aina itse pyytää. Eristetyllä potilaalla tulee tästäkin syystä olla mahdollisuus saada viivytyksettä yhteys hoitohenkilökuntaan. OA on kannanotoissaan pitänyt epähumanina ja nöyryyttävänä, jos potilaan ainoa keino saada yhteys hoitohenkilökuntaan on oveen jyskyttäminen tai huutaminen. Potilaalla tulee olla myös riittävä ja inhimillinen vaatetus.

OA kehotti kuntayhtymää vakavasti ryhtymään toimenpiteisiin, jotta eristettyjen potilaiden olosuhteet ja kohtelu saadaan sellaiselle tasolle, kuin mitä niiltä edellytetään. OA suositti, että eristetyn potilaan hoitoa koskevasta ohjeistuksesta välittyisi selkeämmin tavoite eristyspotilaiden ihmisarvoisesta kohtelusta. Tämä tarkoittaa ainakin sitä, että henkilökuntaa ohjeistettaisiin aktiivisesti huolehtimaan siitä, että kaikilla eristyspotilailla on mahdollisuus päästä wc:hen. Ohjeista voisi myös selkeämmin ilmetä se, miten potilaan henkilökohdainen valvonta toteutetaan. Ohjeisiin voisi lisätä erillisen maininnan siitä, miten hoitaja voisi avustaa potilasta ruokailussa ja varmistaa, ettei ruokailu tapahdu lattialta käsin tai seisten. Pelkät ohjeet eivät kuitenkaan riitä, vaan johdon tulisi varmistua siitä, että eristetyn potilaan hoitamiseen osallistuvat ovat niistä tietoisia ja noudattavat annettuja ohjeita (5338/2017*).

Kuntayhtymä ilmoitti, että eristämistä koskeva ohjeistus päivitetään OA:n suosituksen mukaiseksi. Elokuun 2018 loppuun mennessä oli tarkoitus laatia esitys siitä, miten tätä ja muutakin ohjeistoa sekä

lakeja koskevaa tietämystä ja koulutustasoa saadaan nostettua. Keinoiksi tähän on mietitty aiheita koskevaa lukupakettia sekä sähköistä tenttiä, jonka suorittamista edellytettäisiin osastoilla työskennellessä.

OA oli tyytyväinen kuntayhtymän ilmoittamiin toimenpiteisiin ja suunnitelmiin eristystilojen saattamiseksi asianmukaisiksi. OA piti tärkeänä, että sekä johdon että henkilökunnan tietämykseen lainsäädännöstä, ohjeistuksista ja kansallisista suosituksista tullaan kiinnittämään entistä enemmän huomiota. Selkeä ohjeistus ja erillinen koulutusohjelma ovat niitä keinoja, joilla saadaan vahvistettua erityisesti hoitohenkilökunnan osamista haastavan potilaan kohtaamiseen.

Ohjeiden perusteella sai käsityksen, että potilaan luona ei välttämättä käydä vaan valvonta voi tapahtua myös käymällä ”oven takana”. OA ei pitänyt tällaista valvontaa sellaisena henkilökohtaisena valvontana, jota edellytetään eristetyn potilaan valvonnalta. Se – tai edes kahdensuuntainen puheyhteys – ei myöskään korvaa potilaan ja henkilökunnan välistä kontaktinpitoa. Potilaalla tulisi olla mahdollisuus keskustella hoitajan kanssa kasvokkain (5338/2017*).

OA ei pitänyt riittävänä sitä, että potilaalla on valvontakameran välityksellä huitomalla taikka ovea jyskyttämällä tai huutamalla mahdollisuus saada yhteys henkilökuntaan. Vähimmäisvaatimuksena voidaan tältä osin pitää eristyshuoneessa olevaa soittokelloa. Kaksisuuntaisen kommunikation mahdollistava järjestelmä olisi asianmukainen tapa järjestää yhteydenpito (727/2018*).

AOA ESITTI HYVITYSTÄ ERISTETYN POTILAAN KOHTELUSTA

AOA katsoi, että kantelijan kohtelussa eristyksen aikana oli kysymys ihmisarvon loukkaamisesta. CP-vammansa vuoksi liikuntarajoitteinen henkilö joutui psykiatrian osaston eristyshuoneessa ruokailemaan istumalla lattialla ohuella patjalla. Lisäksi ruokailuastiat ja -välineet olivat hänelle sopimattomat. Kantelijalla oli käytössä vaipat yli vuorokauden kestäneen eristyksen aikana. AOA esitti, että hyvinvointikuntayhtymä hyvittää kan-

telijalle häneen kohdistetut perus- ja ihmisoikeuksien loukkaukset (3287/2017*).

Hyvinvointikuntayhtymä ilmoitti, että se maksaa kantelijalle 4 500 euron hyvityksen.

PAKON KÄYTÖN VÄHENTÄMINEN

Jokaisessa psykiatrian yksikössä, jossa käytetään pakkoa, tulisi olla pakon käytön vähentämisen suunnitelma, jossa asetetaan määrällisiä ja laadullisia tavoitteita. Yhtä tärkeää on myös se, että suunnitelma saatetaan koko henkilökunnan tietoon ja että sen toteutumista jatkuvasti seurataan.

Sairaalassa ei ollut erillistä pakon käytön vähentämisen ohjelmaa. OA suositti, että sairaala seuraa jatkuvasti rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja laatii pakon käytön vähentämistä koskevan ohjelman tai toimintaohjeen. Lisäksi hän suositti, että koko henkilökunta perehdytetään tähän (5338/2017*).

Kuntayhtymä ilmoitti, että aluehallintovirastolle tehtävien rajoitusilmoitusten lisäksi psykiatrian osastoille tullaan laatimaan rajoitusten käyttöä seuraava oma tilastointi sekä luodaan rajoitusten seurantamenettely. Tämän pohjatiedon saannin varmistuttua laaditaan pakon käytön vähentämistä koskeva ohjelma tavoitteineen. Osaksi tätä ohjelmaa kuuluu henkilökunnan perehdyttäminen tavoitteisiin sekä tehtäviin toimenpiteisiin. Lisäksi henkilökunnalle laaditaan toimintaohje eristämisten läpikäymisestä potilaan kanssa.

Tarkastuksen aikana ei voitu vakuuttua siitä, että rajoituksen käyttöä pyrittäisiin aktiivisesti vähentämään. Sairaalassa ei ollut erillistä pakon käytön vähentämisen ohjelmaa (727/2018*).

Kuntayhtymä ilmoitti, että rajoitteita ja niiden käyttöä sekä dokumentointia on käyty läpi henkilökunnan kanssa. Rajoituksia käytetään ainoastaan silloin kuin muut keinot ovat riittämättömiä. Henkilökuntaa on ohjeistettu dokumentoimaan tarkasti myös ennen rajoittamista tai eristämistä käytetyt vaihtoehtoiset keinot tilanteen ratkeamiseksi. Henkilökunnalle on alkamassa koulutus. Pakon käytön vähentämisestä ja turvallisuuden lisäämisestä psykiatrisella osastolla on myös oma ohjeistus, jonka jokainen henkilökuntaan kuuluva on lukenut ja kuitannut luetuksi. Pakon vähentämisestä ja rajoitus-

toimenpiteiden käytön seuraamisesta on suunnitella oma ohjelma. Psykiatrisella osastolla on käytössä psykiatrinen hoitotahto. Se on vapaaehtoinen ja kehitetty vahvistamaan potilaan itsemääräämisoikeutta tilanteissa, joissa hän ei itse kykene tekemään päätöksiä. Mikäli hoitotahto on tehty, se otetaan huomioon aina kun mahdollista. Uusissa potilasohjeissa informoidaan myös kirjallisesti mahdollisuudesta psykiatriseen hoitotahtoon.

LEPOSITEIDEN KÄYTTÖ

Rajoitusohjeissa ei otettu kantaa, kuinka usein lääkäriin tulee arvioida sidottua potilasta. Tarkastetuista potilasasiakirjoista ilmeni, että erään potilaan kohdalla lääkäri oli arvioinut sidotun potilaan tilaa vain kerran vuorokaudessa. OA piti tätä arviointiväliä liian pitkänä (727/2018*).

Kaikissa osaston eristyshuoneissa oli vakiovarusteena leposidesänky. Myös kaikkiin uusiin tilattaviin potilassänkyihin liittyi mahdollisuus lepositeiden asentamiseen. OA piti mahdollisena, että tämä johtaa siihen, että sitomisen kynnyks madaltuu. Tarkasteltavana olleiden potilasasiakirjojen perusteella syntyi muutamien tilanteiden osalta vaikutelma sitomisen kynnyksen alhaisuudesta. Tästä esimerkkinä potilas, joka oli leposideristytksen aikana päässyt välillä käymään tupakalla ja saunassa. OA korosti, että eristäminen ilman sitomista on mielenterveyslain mukaan ensisijainen vaihtoehto ja että sitomiseen voidaan ryhtyä vain, jolleivät muut toimenpiteet ole riittäviä (727/2018*).

Tarkastuksen aikana havaittiin, että potilaita saatettiin kuljettaa myös eristyshuoneen ulkopuolella lepositeissa siten, että lepositeet olivat kiinni raajoissa. Näin voitiin tehdä esimerkiksi vietäessä potilasta wc:hen tai tupakalle. OA katsoi, että potilaan liikuttamista lepositeet kiinnitettyinä voitiin pitää potilasta nöyryyttävänä. Se voi myös aiheuttaa ahdistusta muille potilaille. OA katsoi, että menettelyä tuli välttää, varsinkin jos potilas liikkui osaston yhteisissä tiloissa (727/2018*).

Eristyshuoneen leposidesänky Kajaanin keskussairaalassa.

PAKKOLÄÄKITYS

Jos tahdosta riippumattomassa hoidossa tai tarkkailussa oleva potilas ei suostu ottamaan hänelle määrättyä lääkitystä, häntä voidaan lääkittää tahdosta riippumatta vain, jos lääkitsemättä jättäminen vakavasti vaarantaa hänen tai muiden terveyttä tai turvallisuutta. OA on 15.3.2018 ratkaisussaan (1496/2017*) ottanut kantaa potilaan lääkitsemiseen hänen tahdostaan riippumatta.

OA suositti, että tahdonvastaista lääkitystä koskevat päätökset perustellaan jatkossa huomioiden mielenterveyslain edellytykset. OA korosti, että potilaan psykoottisuutta ei voi pitää riittävänä pakkolääkitsemisen perusteena, koska kaikki tarkkailussa olevat ja hoitoon määrätty potilaat kärsivät psykoosista. Potilasasiakirjoista tulisi myös ilmetä, miten potilasta on lääkityksen osalta kuultu tai syy, miksi kuulemista ei ole voitu tehdä (5338/2017*).

Kuntayhtymä ilmoitti, että psykiatrian sairaalan vastaava lääkäri oli aloittanut ohjeiston tarkentamisen. Tavoitteena oli arvioida rajoitustoimenpiteiden käyttöä tarkemmin sekä kirjata systematisemmin rajoituksiin johtaneita syitä. Erityistä huomiota tullaan kiinnittämään tahdonvastaisen lääkityksen käyttöön sekä eristystilanteiden kirjaamiseen.

Potilasasiakirjoista ilmeni, että psykiatrisella osastolla käytettiin tahdosta riippumatonta lääkehoitoa. Lääkkeen antamista oli perusteltu sillä, että se oli ”välttämätöntä”, mutta potilas-asiakirjamerkinästä puuttui tarkempi arvio siitä, täytyivätkö mielenterveyslain edellytykset lääkkeen antamiselle (lääkitsemättä jättäminen vakavasti vaarantaa potilaan tai muiden terveyttä tai turvallisuutta). OA suositti, että tahdonvastaisen lääkityksen arviointi tapahtuu jatkossa mielenterveyslain edellyttämällä tavalla ja että edellytysten täytyminen dokumentoidaan potilasasiakirjoihin (727/2018*).

Kuntaoyhtymä ilmoitti, että henkilökuntaa oli ohjeistettu dokumentoimaan tarkasti kaikki tahdosta riippumattomaan lääkkeen antoon liittyen.

HOIDON LAATU JA HOITOKULTTUURI

OA suositti lisäämään kuntoutusosaston viihtyisyyttä siten, että tilat tukevat paremmin kuntoutumista. On olemassa tarkoitukseen sopivia kalusteita, jotka kestävät eritteitä. OA piti kuntoutusosaston hoitoympäristön puutteita vakavina ja kehotti ryhtymään toimenpiteisiin, jotta ympäristö saadaan siltä edellytettävälle tasolle. OA katsoi, että tässä tilanteessa ei ollut riittävää jäädä odottamaan tilanteen korjaantumista uuden sairaalarakennuksen myötä vuonna 2021 (727/2018*). Tarkastajien havaintojen mukaan kuntoutusosaston potilaiden hoitoajat olivat pitkiä ja suuri osa vaikutti tarvitsevan etupäässä hoivaa, eikä niinkään kuntouttavaa hoitoa. Vaikutelmana olikin, että osaston potilaista suuri osa ei ollut oikeanlaisessa tai tarkoituksenmukaisessa hoitopaikassa. Tarjolla oli varsin niukasti kuntouttavaa toimintaa. OA kehotti vakavasti ryhtymään toimenpiteisiin, jotta potilaiden hoito ja olosuhteet saadaan sellaiselle tasolle kuin niiltä edellytetään. OA piti tarpeellisena, että kunkin potilaan osalta arvioidaan erikseen, onko kyseinen hoitopaikka hänelle oikea ja tarkoituksenmukainen (727/2018*).

Tarkastajien havaintojen mukaan kuntoutusosaston yhteisissä tiloissa tai potilaiden keskuudessa näkyi vähän hoitohenkilökuntaa. Potilaat kävivät koputtamassa kanslian suljettuun oveen, mikäli heillä oli asiaa hoitajille. Hoitajien työskentely vaikutti keskittyvän suhteettoman paljon kansliaan potilaiden parissa työskentelyn sijaan.

Hoitajien työtapo vaikutti myös tehtäväkeskeiseltä. Tarkastajien havaintojen ja potilaiden kertoman mukaan hoitajat eivät olleet aloitteellisia tai aktiivisia potilaskontakteissa. OA suositti, että osastolla jatketaan työtä, jossa arvioidaan hoitokulttuuria sekä mahdollisuuksia vähentää hoitohenkilökunnan työn keskittymistä kansliaan. OA kannusti harkitsemaan, voisiko kanslian ja osaston tilojen välillä olla tietojen salassapidon turvaavalla tavalla toteutettu näköyhteys siten, että potilaat näkisivät kansliaan ja hoitajat sieltä ulos (727/2018*).

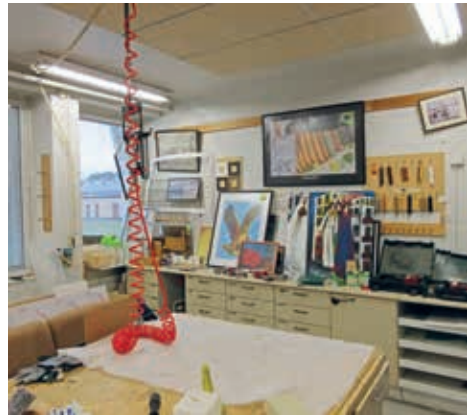
Kuntaoyhtymän mukaan osaston hoitokulttuuriin kuuluu, että henkilökunta on mahdollisimman paljon läsnä potilaille. Tästä on keskusteltu vielä entistä enemmän henkilökunnan kanssa. Suljetussa kansliassa tehdään vain tarvittavat työt. Työt porrastetaan niin, että yksi tai useampi henkilökunnasta olisi aina osastolla potilaiden tavoitettavissa mahdollisuuksien mukaan. Esimerkiksi hoitokoukset ja muut tapaamiset pyritään järjestämään porrastettuina, ettei suuri osa henkilökunnasta olisi yhtä aikaa tavoittamattomissa.

PAKON KÄYTÖN VÄHENTÄMISEEN TÄHTÄÄVÄ TYÖ VALTION OIKEUSPSYKIATRISESSA SAIRAALASSA

Niuvanniemen sairaalassa hoidetaan mielentilansa vuoksi rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä henkilöitä (oikeuspsykiatriset potilaat) ja suoritetaan mielentilatutkimuksia. Lisäksi sairaalassa hoidetaan vaarallisia ja/tai vaikeahoitoisia psykiatrisia potilaita. Vuoden 2017 lopussa hoidossa olleiden oikeuspsykiatristen potilaiden keskimääräinen hoitoaika oli 6 v 8 kk (pisin hoitoaika 35 v 7 kk). Vaikeahoitoisena sairaalaan otettujen potilaiden vastaava luku oli 4 v 5 kk (pisin hoitoaika 26 v 1 kk). Sairaalan kaikki hoitopotilaat on määrätty hoitoon tahdostaan riippumatta. Heidän itsemääräämisoikeuttaan voidaan siten rajoittaa mielenterveyslain 4 a luvussa säädetyin edellytyksin. Lain mukaan potilaan itsemääräämisoikeutta ja muita perusoikeuksia saa kuitenkin rajoittaa vain siinä määrin kuin sairauden hoito, hänen turvallisuutensa tai toisen henkilön turvallisuus taikka muun 4 a luvussa säädetyin edun turvaaminen välttämättä vaati.

*Erilaisia aktiviteetteja
Niuvanniemen sairaalassa.*

Sairaalassa on vuosina 2011 ja 2015 laadittu suunnitelmaehdotukset pakon käytön vähentämiseksi ja sairaalassa toimii pakkotoimien vähentämisen ohjausryhmä. Sairaala on sitoutunut vähentämään potilaisiin kohdistuvia pakkokeinoja. Ohjausryhmän mukaan hoitopäiviin suhteutettu eristämisen ja sitomisen määrä on saatu puolitettua 2010-luvulla.

Rajoitusten vähentämiseksi on kehitetty erilaisia menetelmiä. Näitä ovat vierihoidon (100 %:n valvonta) kehittäminen, työterapiaan pääsyn helpottaminen, osastojen käytäntöjen ja kirjaamisten yhtenäistäminen, rentoutumis- tai aistihuoneiden käytön kehittäminen ja perinteisen väkivallanhallintakoulutuksen korvaaminen ehkäisyyn perustuvalla AKO-koulutuksella.

AOA piti sairaalassa tehtävää työtä potilaisiin kohdistuvien rajoitusten vähentämiseksi erittäin myönteisenä. Hän suositti, että potilaille tarjottaisiin jälkiselvittelymahdollisuutta paitsi eristämisen ja sitomistilanteiden, myös muiden itsemääräämisoikeuden rajoitusten jälkeen. AOA piti myös myönteisenä sairaalan toimenpiteitä eristämisen vähentämiseksi. Hän piti kuitenkin edelleen esiintyviä pitkiä eristyksiä erittäin ongelmallisina. Eristäminen merkitsee erittäin voimakasta puuttamista potilaan henkilökohtaiseen vapauteen.

Sairaalaan pakkotoimien vähentämisen ohjausryhmä nosti vuoden 2018 painopistealueeksi liikkumista rajoittavan vaatteiden käytön vähentämisen. Rajoitevaatteiden käyttöä seurataan sairaalassa. Viimeisen puolentoistavuoden aikana sitä on käytetty kuudella potilaalla ja tarkastusajankohdanna enää yhdellä. Käyttökertoja on kuitenkin paljon (3 395 vuonna 2017), koska vaate on puettu potilaalle aina kun hän liikkuu osaston yleisissä tiloissa. Sairaalassa on pyritty kehittämään rajoitevaatteita korvaavia vaatekappaleita (poncho, muhvi). Niiden avulla väkivaltaisesti käyttäytyvä potilas voi viettää aikaa muiden potilaiden parissa. AOA piti sairaalassa tehtävää työtä rajoitevaatteen käytön lopettamiseksi myönteisenä (3712/2018).

PÄIVYSTYSYKSIKÖIHIN TEHDYT TARKASTUKSET

Oikeusasiamies on aiempien vuosien tapaan pitänyt tärkeänä tehdä tarkastuskäyntejä somaattisten sairaaloiden päivystysyksiköihin, joissa on käytössä ns. turvahuoneita. Näillä käynneillä kiinnitetään huomiota myös potilaan yksityisyyden suojaan päivystystiloissa.

Turvahuoneisiin sijoitetaan päivystykseen tuotuja potilaita, joita ei voida esimerkiksi aggressiivisuuden tai sekavuuden takia pitää muiden päivystyspotilaiden joukossa. Tilanne on ongelmallinen sen vuoksi, että somaattisessa terveydenhuollossa eristämisestä ei ole toistaiseksi säädetty laissa. Eristäminen voi kuitenkin olla joskus oikeutettua pakkotilaa tai hätävarjelua koskevien säännösten nojalla. Yleensä näissä tilanteissa on kysymys pakkotilasta eli siitä, että potilaan vapautta joudutaan rajoittamaan joko hänen oman terveyden tai turvallisuuden taikka toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden takaamiseksi. Tämän lisäksi oikeusasiamiehen käytännössä on edellytetty, että tilanteessa on otettava huomioon lääkärin ja muun terveydenhuollon ammattihenkilöstön toimintaa ohjaavat oikeussäännökset ja eettinen normisto (niin sanottu kaksoisstandardivaatimus). Toimenpide ei saa myöskään loukata ihmisarvoa.

Eristystilan asianmukaisuudella on huomattava merkitys arvioitaessa sitä, onko eristäminen kokonaisuudessaan toteutettu siten, että se on ihmisarvon mukaista kohtelua ja laadultaan hyvää terveyden- ja sairaanhoitoa. Vähimmäisvaatimuksina, jotka turvahuoneen olisi täytettävä, voidaan pitää niitä olosuhteita, jotka mielenterveyslaki turvaa psykiatrisen potilaan eristämiseksi. Turvahuoneisiin sijoitetun valvonnan tulee olla jatkuvaa. Tämä tarkoittaa sitä, että potilasta tulee seurata käymällä henkilökohtaisesti eristystilassa sekä tarkkailemalla näkö- ja kuuloyhteyksin toimivan kameravalvonnan avulla. Valvonnasta tulee myös tehdä asianmukaiset merkinnät.

Vuonna 2018 kansallinen valvontaelin tarkasti kolmen sairaalan päivystysyksiköt. Tarkastukset tehtiin ennalta ilmoittamatta ja ilta-aikaan. Kaikilla tarkastuksilla oli mukana ulkopuolinen asiantuntija. Tarkastuksella kiinnitettiin edellä oleviin vaatimuksiin.

VANKITERVEYDENHUOLLON VALVONTA

Vankiterveydenhuollon yksikkö (VTH) toimii Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) yhteydessä. VTH:n tehtävänä on järjestää terveyspalvelut kaikille Suomen vangeille. VTH tuottaa pääosin itse perusterveydenhuollon palvelut, suun terveydenhuollon palvelut ja psykiatrisen erikoissairaanhoidon. Vankiterveydenhuollon poliklinikoita on jokaisessa Suomen vankilassa lukuun ottamatta Suomenlinnan vankilaa, jonka vankien terveydenhuolto järjestetään Helsingin vankilan poliklinikalla. Hammashoitolat sijaitsevat poliklinikkojen yhteydessä 11 vankilassa, minkä lisäksi Vaasassa toiminta on kaupungin terveyskeskuksen tiloissa. Lisäksi Psykiatrisen vankisairaalan Turun ja Vantaan yksiköt toimivat koko maata palvelevana vankien akuuttisairaala. Vankisairaala on valtakunnallinen vankeja hoitava somaattinen sairaala Hämeenlinnassa.

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto on vuoden 2016 alusta lähtien tehnyt yksin tai yhdessä Valviran kanssa ohjaus- ja arviointikäyntejä VTH:n poliklinikoille ja sairaaloihin. Kertomusvuonna aluehallintovirasto teki viisi ohjaus- ja arviointikäyntiä VTH:n toimipaikkoihin. Vuoden 2018 loppuun mennessä aluehallintovirasto on käynyt kaikilla VTH:n poliklinikoilla ja sairaanhoitoyksiköissä. Valtakunnallisesta vankiterveydenhuollon toiminnan valvonnasta vuosilta 2016–2018 on julkaistu raportti: <https://www.avi.fi/web/avi/julkaisut-2019>. Siinä valvontaviranomaiset ovat arvioineet VTH:n toimintaa osana muuta terveydenhuoltojärjestelmää, sekä sen antamia hoitosuosituksia ja toimintaan liittyviä ohjeita.

Oikeusasiamies saa Pohjois-Suomen aluehallintovirastolta tiedoksi vankiterveydenhuollon valvontasuunnitelmat sekä näihin tehdyistä ohjaus- ja arviointikäynneistä laaditut kertomukset. Vastavuoroisesti oikeusasiamies toimittaa omat tarkastussuunnitelmat ja -pöytäkirjat tiedoksi Valviralle ja aluehallintovirastolle. Lisäksi oikeusasiamies, Valvira ja Pohjois-Suomen aluehallintovirasto pitävät säännöllisesti yhteistyöpalavereita vankiterveydenhuoltoon liittyvistä asioista.

Kertomusvuonna kansallinen valvontaelin teki tarkastuksen Vankiterveydenhuollon yksikön kolmelle poliklinikalle. Tarkastukset on yhdistet-

ty vankilatarkastuksiin ja ne ovat yleensä ennalta ilmoitettuja. Ennen poliklinikan tarkastusta kuullaan vankien näkemyksiä muun muassa siitä, miten terveyden- ja sairaanhoito toimii kyseisessä laitoksessa.

OA kiinnittää poliklinikoiden tarkastuksilla huomiota muun muassa siihen, milloin tulovaiheen terveystarkastukset tehdään uusille vangeille ja miten sen yhteydessä havainnoidaan mahdollisia väkivallan merkkejä. Lisäksi selvitetään, miten erilleen sijoitettujen vankien terveydentilaa seurataan. Tämä ei toteudu täysin vankeuslain edellyttämällä tavalla, koska suurin osa poliklinikoista on auki ainoastaan arkisin virka-aikaan. Esimerkiksi viikonloppuna tarkkailuun sijoitetun vangin terveydentilaa ei tästä johtuen käydä tutkimassa vankeuslain edellyttämässä aikataulussa eli ”mahdollisimman pian” tarkkailun alkamisesta vaan vasta seuraavana arkipäivänä. Vangit esittävät usein arvostelua siitä, että heidän poliklinikalle lähettämiinsä asiointilomakkeisiin ei vastata tai että heidän on vaikea saada lääkärille tai hammaslääkärille vastaanottoaikaa.

Tarkastuksilla on usein kiinnitetty poliklinikoiden huomiota siihen, että potilaslain mukaan potilaalle tulee ilmoittaa vastaanotto-aika, jos se on tiedossa. Laki ei tunne vankipotilaan suhteen poikkeusta tästä. Erityisesti vankilan ulkopuolelle suuntautuvilla lääkärikäynneillä on kuitenkin jouduttu ottamaan huomioon myös turvallisuuteen liittyviä seikkoja, jotka voivat yksittäisen vangin kohdalla vaikuttaa siihen, miten tarkasti hänelle ilmoitetaan vastaanottoajasta.